

DE Maurits Mok
ONDER
GRONDSE

DE ONDERGRONDSE

Maurits Mok

De ondergrondse

NIJGH & VAN DITMAR
'S GRAVENHAGE - ROTTERDAM

522531 / ISBN 90 236 5432 3

© 1979 by B.V. Uitgeverij Nijgh & Van Ditmar,
The Hague, The Netherlands.

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd
en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fo-
tocopie, microfilm of op welke andere wijze ook
zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van
de uitgever.

No part of this book may be reproduced in any form
by print, photoprint, microfilm or any other means
without written permission from the publisher.

Omslag ontwerp: R. Nix

Er waren verschillende redenen om in het dorp een ondergronds wegennet aan te leggen. De meest gangbare reden, grote afstanden, behoorde daar niet toe. In niet veel meer dan een half uur kon men van het ene eind naar het andere lopen. Dat de wind meestal het genoegen van de wandeling bedierf, was een der redenen, maar niet de voornaamste, die ondergrondse straten gewenst maakten. Wind, regen, sneeuw en verdere onaangename natuurverschijnselen kwamen overal voor, zij het ook, speciaal wat de wind betrof, niet met dezelfde hevigheid als hier aan de kust. Voor een zoveel omvattend plan moesten andere argumenten worden aangevoerd. Welnu, het klimmen en dalen in de op duingrond aangelegde straten zou overbodig worden. Voor het afdalen naar en opstijgen uit het ondergrondse zou men over liften beschikken. Er was echter meer, en dit meerdere maakte uitvoering van het plan tot een gebiedende eis. Niet uitgestrektheid, maar juist de geringe omvang van het dorp, het kleine aantal straten, het beperkte aantal inwoners maakte het bovengronds verkeer tot een last. Misschien niet voor iedereen, misschien slechts voor een handvol mensen. De mogelijkheid bestond zelfs dat er maar één was die deze last in alle zwaarte voelde, hem bij iedere stap in de buitenlucht moest torsen: de onderwijzer Koch.

Koch, een kleine, schrale man halverwege de dertig, had iets fanatieks, tot in zijn glimlach toe, het fanatisme van iemand die niet van plan is in zijn miskendheid te berusten. Als

onderwijzer met hoofdakke had hij wel een andere baan kunnen vinden dan aan de openbare lagere school in dit dorp, maar zijn vrouw moest zeelucht hebben en die was hier in overvloed. Het uitdelen van kennis aan de plaatselijke jeugd stond gelijk met zaaien op rotsgrond. In de botte blonde koppen huisde evenveel geest als in varkens. Een enkele keer ontmoette hij er een met boerenslimheid en dat was dan wel het hoogste niveau. Ze waren vatbaar voor elementaire kennis van de lees-, schrijf- en rekenkunst, maar het was hem na tien jaar nog niet gelukt zich door ook maar één met 'meneer' in plaats van met 'meester' te laten aanspreken. Zijn collega's glimlachten daar toegeeflijk om, en hij glimlachte mee, niet toegeeflijk. Wie de dingen niet scherp bleef onderscheiden, zakte weg, werd stomkop met de stomkoppen, ging ten slotte geloven dat dit alles normaal was en niet een gedegeneroerd randverschijnsel van de samenleving.

Een ondergronds verkeersnet zou een verlossing zijn. Wel te verstaan, een particulier, voor een elite gereserveerd net. Voorlopig kon Koch daar met niemand over spreken. De geesten waren er nog niet rijp voor. Er zou trouwens altijd een verschil blijven bestaan tussen hun rijpheid en de zijne. Hij, Koch, had nu eenmaal een onfeilbaar instinct, een aangeboren onderscheidingsvermogen voor het middelmatige en minder dan middelmatige. Hij moest het bestaan van lompeheid, grofheid, bruutheid aanvaarden, maar hij kwam er nooit mee in het reine, hij voelde het als een voortdurende bezoedeling, een smetstof in de atmosfeer. Een dergelijke aanleg maakt het onderwijzerschap, en dan nog bij een plattelandsbevolking, tot niet minder dan een kwelling, waartegenover in de eerste plaats innerlijk gedistantieerdheid geboden is, wat uiterlijke niet hoeft te verhinderen. Maar zolang de ondergrondse niet tot stand was gekomen, moest vooral de geest

het zien te redden. Die van Koch slaagde daarin tamelijk wel. Met vertrouwelijkheden kwam men hem al lang niet meer aan boord. Ieder schoolkind wist dat meester Koch daar niet van gediend was. Hij liet zich niet, zoals zijn collega's, welgevallen dat hem op straat een vulgair 'Ha, die meester!' werd toegeroepen, bekrachtigd door een even vulgaire armzwaai. Zijn contact met de jeugd was van strikt zakelijke aard, met een duidelijk accent op zijn positie van meerdere in beschaving, kennis en ervaring. Dat het nog tot contact kwam, was feitelijk een gevolg van hun stompzinnigheid die geen begrip had voor de hartgrondigheid van zijn minachting. Dit betekende niet dat er tijdens zijn lessen een onverstoorbare ernst heerste. Koch bezat talent voor hatelijke grappen en woordspelingen. Degenen aan wie de hatelijkheid ontging, en dat waren vrijwel allen, hoorden alleen de grappen, die bovendien ten beste werden gegeven met een strak gezicht, wat de vrolijkheid nog verhoogde. Hij mocht dan ook gevreesd zijn, hij was niet gehaat en werd door de meesten als een curiosum, of in dorpse termen een wonderlijke snuiter, beschouwd. Zelfs bij zijn hooghartigste en meest beledigende uitvallen werd dikwijls gelachen, hetgeen hem deed denken aan het misplaatste gelach waaraan schouwburgpubliek zich pleegt te bezondigen.

De verhouding met zijn collega's verschilde niet principieel van die met de leerlingen. Ook in deze kleinere kring was hij qua persoonlijkheid de eerste, al gold officieel het schoolhoofd als zodanig. Maar Van de Water, een lange broodmager man van tegen de zestig, bezat in Kochs ogen evenveel waarde als een stuk elastiek waar de rek uit was, een slappeling die dank zij een volslagen gebrek aan temperament met het leven verzoend was en dank zij een aanzienlijk gebrek aan benul door de collega's als geschikt voor zijn positie werd

beschouwd. Alleen in de huiselijke kring kwam Koch tot zijn recht. Zijn rustige vrouw sprak hem nooit tegen, kinderen hadden zij nog niet.

Het feit dat hij over de ondergrondse moest zwijgen, belette hem niet zich er intens mee bezig te houden. Na de hoofdakte had hij alle studie die hem een hogere plaats in de onderwijshiërarchie had kunnen bezorgen, opgegeven en zich uitsluitend toegelegd op de studie der lokale ondergrondse mogelijkheden. Koch had niet alleen een gaaf onderwijzershandschrift, maar ook een goede, heldere stijl. Hij begon met bij wijze van inleiding tot zijn onderwerp een schriftelijke formulering op te stellen van de motieven die hem dreven. Na schooltijd thuisgekomen, ging hij niet meer uit, maar gaf zich in zijn kleine studeerkamer aan zijn plannen over en kwam alleen voor de maaltijd uit zijn wijkplaats te voorschijn. De kamer lag aan de straatzijde, naast de voordeur. Wanneer Koch, onzichtbaar achter de vitrages, zich aan zijn taak wijdde, kon hij de straat zien en wat daar passeerde, terwijl ook het geluid van de huisbel en van de stemmen die zich daar meldden, tot hem doordrong. Zijn isolement sloot dus verbondenheid met de buitenwereld niet uit, en zo hoorde het ook bij iemand die zich met het openbaar welzijn bezighield. Hij rookte daarbij kleine sigaartjes, niet aan één stuk door, maar telkens met een onderbreking van ongeveer een half uur, omdat anders zijn klankrijke stem, die hij in de omgang met mensen zo dringend nodig had, haar glans zou hebben verloren. Ondanks deze zelfbeheersing, hing er altijd een dichte mist in het vertrek, behalve 's avonds. Dan deed Koch af en toe het licht uit, schoof de gordijnen opzij en zette het raam open. Daarna ging hij haastig zitten en maakte zich zo klein mogelijk, opdat hij niet gezien zou worden door voorbijgangers, wier aantal na het invallen van de duisternis

aan de vingers van één hand was te tellen. Op even omzichtig manier sloot Koch de zaak weer af en ging voort met hetgeen hij doen moest.

Het viel hem niet gemakkelijk zijn denkbeelden op schrift te zetten. Een vlotte pen was daarvoor niet voldoende. Zijn problematiek had sociale, economische en psychologische aspecten; zelfs etnische en politieke kwesties waren erbij betrokken. Kortom, het was een complex van wetenschappelijke en levensbeschouwelijke aard. Na de tweede wereldoorlog waren uiterst rechtse opvattingen in diskrediet geraakt en Koch wilde dan ook niet zeggen dat hij zich daartoe aangetrokken voelde, maar dit belette hem niet sympathie te koesteren voor een bewind van sterke, zelfbewuste mannen. Deze opvatting was feitelijk een voorwaarde voor de uitvoering van zijn plannen, want dat deze ooit langs de gebruikelijke democratische weg verwezenlijkt zouden kunnen worden, was te absurd om er ook maar een ogenblik bij stil te staan. Op heel weinig mensen, misschien maar één, zou de grote taak komen te rusten. En voor die weinigen, of die ene, moesten een aantal dingen bij voorbaat duidelijk vaststaan. Dat aan een praktisch optreden een wetenschappelijk onderzoek moest voorafgaan. Dat het hier weliswaar een zaak van plaatselijke aard gold, maar dat deze tegen een veel wijdere, misschien wel wereldwijde, achtergrond diende te worden beschouwd. Dat de te voeren actie op verzet zou stuiten, een verzet dat tot iedere prijs gebroken moest worden.

Wat dat wetenschappelijk onderzoek aanging, was Koch pas langzamerhand tot het inzicht gekomen dat hij voor een gigantische onderneming stond. Na zich lange tijd in de topografie en de geschiedenis van het dorp te hebben verdiept, was het hem duidelijk geworden dat hij zijn blik moest verruimen. Een wetenschappelijk onderzoek schrikte hem

niet af. Aan studiezijn had het hem nooit ontbroken. Zowel op de kweekschool als op de hoofdaktecursus had hij tot de besten behoord. Na het eindexamen had de directeur van de kweekschool tegen hem gezegd: 'Ik zie jou nog eens professor worden!' Ofschoon Koch deze directeur een nul vond, was hij toch niet ongevoelig voor het compliment. Natuurlijk, de man wist dat een oom van Koch inderdaad professor was en dat er verscheidene leraren in zijn familie voorkwamen, maar Koch zelf had zich een waardige bloedverwant van hen getoond. Wat niet had kunnen verhinderen dat hij in latere jaren gebrouilleerd met hen raakte, zodat hij zich nu onmogelijk om studie-adviezen tot hen kon wenden.

Met zijn schriftelijke argumentatie was hij nog niet verder gekomen dan een aanduiding van de ligging van het dorp, van het aantal inwoners en hun voornaamste bronnen van bestaan – gegevens die men kon vinden in een encyclopedie, waar Koch ze dan ook aan ontleend had. Dit wat de feiten van het ogenblik betrof. Zijn historische kennis had hij geput uit twee in een schoolkast ontdekte, vergeelde boeken, geschreven door een verre voorganger van zijn chef, een zekere Stoutendijk, die blijkbaar al zijn vrije tijd had besteed aan de historie van zijn woonplaats en als vrucht van zijn speurzijn respectievelijk in 1884 en 1902 de door Koch teruggevonden boeken had gepubliceerd. Koch vroeg zich af of hij daaruit het een en ander zou overschrijven. Misschien was het beter het proza van de oude Stoutendijk met moderne wetenschappelijke inzichten te lardereren. Wanneer hij bijvoorbeeld las dat er in een bepaalde periode grote ellende in het dorp had geheerst, kon hij het moeilijk bij deze simpele vermelding laten. Ze moest worden aangevuld met een beschrijving van de toenmalige economische situatie in het hele land of op zijn minst de hele streek. Stoutendijk had zich daar niet om

bekommerd, was maar zelden buiten de dorpsgrenzen gegaan en had nooit, om maar iets te noemen, verband gezocht tussen het welvaartspeil van de plaatselijke vissers en dat van de vissersbevolking in het algemeen.

Inderdaad, er gingen ontzaglijke perspectieven open wanneer men oog had voor het verband dat er tussen alle levensverschijnselen bestond. Het duizelde Koch soms, en dat terwijl hij de studie nog niet eens behoorlijk had aangevat. Want hier lag het moeilijke punt: hij zou over een uitgebreide bibliotheek moeten beschikken om zich met de vereiste grondigheid te oriënteren, maar hij had zo'n bibliotheek niet. Behalve een plankje met uit zijn leerjaren bewaarde studieboeken, romans en gedichtenbundels, waren er in zijn huis geen andere boeken te vinden dan de delen van een romanreeks waarop zijn vrouw vóór haar huwelijk geabonneerd was geweest, grote, zware boeken, maar naar gehalte bijzonder licht, om niet te zeggen waardeloos, zeurige verhalen over kleurloze milieus. Tegenover dit manco stond maar één actiefpost: Kochs vijftiendelige encyclopedie waarop hij had ingetekend kort nadat hij op het denkbeeld van een plaatselijke ondergrondse was gekomen. Dat was een gelukkige coincidentie geweest. Het was echter een bezwaar dat de boeken met tussenpozen van vier tot vijf maanden verscheenen. Een paar jaar nadat hij zijn levenstaak op zich had genomen, bezat hij nog niet meer dan zeven delen. Hij kon daarin delven tot halverwege de letter H. Aan het feit dat de naam van zijn woonplaats met een F begon, was het te danken dat hij zijn eerste regels op papier had kunnen zetten. Er was uit die onvoltooide encyclopedie nog wel meer te halen, veel meer zelfs, maar Koch had teveel wetenschappelijke zin om niet te begrijpen dat hij er met zo'n naslagwerk niet zou komen. Daarvoor moest men tot de bronnen zelf

gaan, dikke, geleerde boeken die men voor goed geld kon kopen of zonder veel kosten uit openbare bibliotheken lenen. Het dorp telde twee leesbibliotheken, armzalige aanhangsels van armzalige boekwinkels, waar een man als Koch ten hoogste schrijfbehoeften zou gaan kopen. Maar zelfs dat deed hij niet. Zijn vrouw deed zijn boodschappen voor hem, kocht zijn sigaren, zijn blocnotes, zijn ballpoints en wat hij verder aan kleinigheden nodig had. Zolang de ondergrondse niet was aangelegd, zou dit zo blijven. Enige malen per jaar ging hij om kleren te kopen met de trein naar de stad. Het station lag dicht bij zijn huis, dus daarvoor hoefde hij niet het dorp door. Als hij naar de tandarts moest, ging hij zo mogelijk na het invallen van de duisternis.

Maar nu die studieboeken. Hij dacht eraan, hij verdrong de gedachte, ze kwam terug, hij verdrong haar weer. Zijn overtuiging dat hij ze nodig had bleef ongeschokt, zijn besluite-loosheid ook. Toch zat hij inmiddels niet stil. Hij las en herlas de boeken van Stoutendijk, totdat hij ze bijna uit zijn hoofd kende. Hij kocht een plattegrond van het dorp en tekende deze op vergrote schaal na, met een precisie die geen cartograaf hem had kunnen verbeteren. Het was een plakkaat van drie bij vier meter, waarvoor hij zijn schrijfbureau zodanig moest verplaatsen dat er voldoende vloeroppervlakte in zijn studeerkamer vrijkwam om het zware papier geheel uit te spreiden. Met liniaal en passer, met oostindische inkt en tekenpen zwoegde hij, op de grond gezeten of op zijn knieën liggend over het papier gebogen, vele uren en dagen. Het was het eenzame zwoegen van een geniale, door een grootse idee bezeten mens. Wie aan de genialiteit en de grootsheid had willen twijfelen, zou toch wat de eenzaamheid betrof het hoofd hebben moeten buigen voor de feiten. Koch was eenzaam, zij het ook niet verlaten, maar steeds vergezeld door

zijn visioen. Zelfs zijn vrouw kwam nooit in zijn heiligdom sinds Koch haar nadrukkelijk had gezegd dat het minste gebaar met een stofdoek onherstelbare schade zou toebrengen aan een belangrijk project dat hij onder handen had. Zij begreep niets van deze mededeling, maar haar eerbied voor de gaven van haar man werd er nog door verhoogd. De enige concessie die zij hem wist af te dwingen was dat zij met de, overigens nog ver verwijderde, grote schoonmaak het vertrek een beurt zou mogen geven. Haar geloof in haar man kon haar bezorgdheid echter niet wegnemen. Zij was een ordelijke vrouw en het verheugde haar dan ook toen Koch er op zeker ogenblik in toestemde de vitrages te laten wassen. Hij nam de door sigarerook bruin uitgeslagen gordijnen 's avonds laat af en hing ze, blinkend wit, de volgende dag eigenhandig weer op.

Eerst had Koch tot zichzelf gezegd dat dit een keerpunt in zijn leven was, maar bij nader inzien had hij van een groot moment gesproken. Het was inderdaad geen kleinigheid wat hij had bereikt. De dorpsplattegrond was eindelijk voltooid en met tientallen punaises aan een der muren van zijn kamer bevestigd, op ooghoogte, dus niet zo heel hoog, in overeenstemming met Kochs postuur. Toen hij de kaart met veel inspanning en geduld ongeschonden op de muur had aangebracht, deed hij twee stappen achteruit. Hij voelde de kramp niet meer die tijdens het werk zijn ledematen had geteisterd. Daarentegen maakte zijn hart snelle slagen toen hij daar voor dat machtige tafereel stond. De gedachte kwam in hem boven dat deze prestatie tegen stapels geleerde boeken opwoog, maar hij gunde zich deze zelfmisleiding niet en beperkte zich ertoe enige keren halffluid te zeggen: 'Een knap stuk werk!' Hoe knap het was bleek nog duidelijker uit het feit dat niet alleen alle straten en duingronden die tot de gemeente behoorden, op de plattegrond voorkwamen, maar ook de talrijke niveauverschillen van dit bultige gebied. Koch was zo fortuinlijk geweest bij het scharrelen in een bureaula een oude kaart van de terreinen der duinwaterleiding te vinden, met nauwkeurige aanduiding van de hoogte der verschillende duintoppen en -dalen. Deze droegen vaak wonderlijke namen, zoals Maanvlak, Zeemanshoogte, De Patters, Kruspinge en meer van dergelijke door een nu al lang gesloten volksmond geformuleerde bedenkzels. Het was niet waarschijnlijk dat de onder-

grondse zich ooit zou uitstrekken tot deze afgelegen plaatsen die zelfs in de dichtgroeïende Randstad wel afgelegen zouden blijven. Maar beter een iets te grondige dan een onzorgvuldige aanpak bij een zo grootscheepse opzet als die van Koch. Deze opvatting had hem er ook toe gebracht van zijn levensgewoonten af te wijken en anders dan om zich naar en van zijn werk te spoeden de straat op te gaan. Op een woensdagmiddag had Koch zijn huisdeur achter zich dichtgeslagen en was zonder op of om te zien naar het bureau van gemeentewerken gestapt, waar hij de chef te spreken vroeg. Iemand als meester Koch hoefde niet lang te wachten. Buisman die door Koch, ofschoon hij daarover niet kon oordelen, als een bekwaam ambtenaar werd beschouwd, vroeg waarmee hij zijn bezoeker van dienst kon zijn. Koch gaf zijn diepere bedoelingen niet bloot. 'Ik ben met een studie van ons dorp bezig', zei hij, 'en heb een plattegrond gemaakt waarop ik het niveau van de straten nauwkeurig zou willen aantekenen.' Hij keerde naar huis terug met onder zijn arm een enorme kartonnen map, waarin uiterst gedetailleerde kaarten van de verschillende delen van het dorp. Het was niet onplezierig lopen met die map, maar hij liet deze toch door zijn vrouw terugbrengen, de volgende dag reeds, nadat hij op een vroeg morgenuur de laatste gegevens op zijn plattegrond had ingevuld.

Dit betekende natuurlijk niet dat hij klaar was. Feitelijk stond hij pas aan het begin, nog afgezien van de kwestie der studieboeken die telkens als een wolk zijn hemel dreigde te verduisteren, wat hij even vaak wist te voorkomen. Dit was geen geringe prestatie, al bevorderde ze zijn zaak niet. Positief daarentegen was de denkarbeid die hij na voltooiing van de plattegrond aan het ontwerpen van zijn ondergrondse wijdde. Dat leek een betrekkelijk eenvoudig werk: het tekenen van

een aantal lijnen tussen de belangrijkste punten van het dorp en het plaatsen op die punten van een dikke zwarte stip om een toegang of wel een station aan te duiden. Maar het was niet zo eenvoudig. Voor hij ertoe overging op zijn kostbare plattegrond lijnen te trekken die hij later misschien wilde veranderen, moest hij zich niet tweemaal, maar wel honderdmaal bedenken. In plaats van lijnen te trekken schreef hij namen op een blad papier. Hij begon met straatnamen, maar bij nader inzien schreef hij persoonsnamen op, geen willekeurige, maar namen van dorpsbewoners die in een bepaalde reuk bij hem stonden. Was die reuk goed, dan behoorden ze tot de elite die van de ondergrondse gebruik mocht maken en dienden ze dus een station vlak voor hun deur te krijgen. Was die reuk slecht, dan kwamen ze in een aparte, met rode inkt geschreven kolom te staan, rood omdat deze kleur, althans in dit geval, voor Koch de kleur was van de haat. Overeenkomstig de bedoeling van het plan, bleef de met blauwe inkt geschreven kolom zeer beperkt. Kolom was trouwens een te groot woord, want de naam van Koch stond in de blauwe rubriek voorlopig alleen, terwijl de rode afdeling in vlot tempo tientallen namen kreeg toegewezen. Deze vlotheid betekende niet dat Koch zijn zorgvuldigheid had laten varen. Er was rood en rood, met andere woorden, er bestond een rangorde, ook in de verwerpelijheid. Over die rangorde zou hij zich nog moeten beraden en de vrucht van dit beraad zou een naar waardering gerangschikte kolom zijn. Koch stelde zich voor dat de vurigste individuen bovenaan zouden prijken en dat men van lieverlee zou belanden bij personen die, ofschoon nog allesbehalve acceptabel, toch niet een zodanige graad van verwerpelijheid bezaten dat ze niet eventueel naar de blauwe kolom konden overgaan. Met de rode kolom zou hij het wel klaarspelen, maar de

blauwe bezorgde hem veel hoofdbrekens. Niet dat het hem tegenstond heel alleen op een lijst te prijken, volstrekt niet. Deze uitzonderingspositie schonk hem voldoening, maar anderzijds ging het moeilijk aan een zo grote onderneming als de aanleg van een ondergronds verkeersnet ten gerieve van één man tot stand te brengen. Vandaar dat die blauwe kolom hem op den duur toch minder voldoening dan hinder bezorgde. Talloze malen had hij op een kladje enige namen genoteerd van dorpelingen die na een nauwgezet onderzoek wellicht tot de groep der uitverkorenen konden worden toegelaten. Daarbij liet hij vooraanstaande ambtsdragers buiten beschouwing, zoals de burgemeester en de commissaris van politie, figuren die niet op grond van hun verdiensten, maar louter qualitate qua aanspraak op een bevoorrechte behandeling mochten maken. Wat hun werkelijke kwaliteiten betrof, kon hij ze zich zonder moeite, ontdaan van hun ambtelijk cachet, aan het hoofd van de rode lijst voorstellen, met vurige letters vereeuwigd als miezerige schavuiten. Maar dergelijke fantasieën hielpen hem geen stap verder. De met namen van kandidaten beschreven kladjes verdwenen in de prullenmand en dag aan dag ging hij met een moedeloos gevoel naar bed. Hij begreep wel dat zijn ontoereikende wetenschappelijke voorbereiding een der belangrijkste oorzaken van de stagnatie was. Als hij de onontbeerlijke studie niet steeds weer had uitgesteld, zou hij een veel subtielere kijk op zijn medeburgers hebben gekregen en zijn rode kolom haar definitieve, gegradueerde vorm hebben kunnen geven. Daarna zou de blauwe kolom als vanzelf zijn ontstaan.

Hij voelde zich moedeloos en dikwijls ook moe, doordat hij in de kleine ruimte van zijn kamer, in de sigarestank, achter de gesloten gordijnen, uren op en neer had gelopen. Om zijn innerlijke spanning enigszins te verlichten reciteerde hij uit

zijn hoofd hele stukken uit Stoutendijk, vele bladzijden met bijzonderheden uit het jaar nul. Hij deed dit op een toon die nauwelijks luider was dan gemompel, want zijn vrouw hoefde er niets van te horen. In het begin had hij zich aan dit gemompel, ondanks de verlichting die het hem schonk, niet zonder zelfverwijt overgegeven, omdat hij er een afleidingsmanoeuvre in zag. Later was hij het anders gaan zien, welwillender, als een geestelijke concentratie waarbij Stoutendijks zakelijke mededelingen als bezweringsformules fungeerden. Zijn werkzaamheid nam een bijna mystiek karakter aan, ze werd een poging om in nog onvermoede geheimen door te dringen. Daarbij verloor hij de aarde en speciaal dat stukje waar de ondergrondse moest komen, niet uit het oog. En dank zij deze waakzaamheid kon hij terugkeren tot zijn blauwe en zijn rode kolom. Hij pakte deze zaak, en meer speciaal de blauwe kolom, nu anders aan. De voldoening om zijn eenzame positie op de lijst had langzamerhand plaats gemaakt voor een ontsteltenis die beurtelings koude en hete vlogen door hem heen joeg. Een man, zelfs al heette hij Koch, kon zich onmogelijk in alle eenzaamheid op een dergelijke hoogte handhaven. Hij moest gezelschap hebben en indien hij dit niet kon vinden, moest hij het creëren. Het begrip creatio ex nihilo was Koch onbekend. Hij was trouwens niet van plan uit het niets te scheppen. Zoals hem eerst de oude kaart van de waterleidingsterreinen een eind verder op weg had geholpen, zo wendde hij nu een ander oud document tot zijn voordeel aan. Het waren er welgeteld twee – telefoonboeken van Nederland uit een tijd toen alle aansluitingen nog konden worden ondergebracht in één deel dat de letters A-L en één deel dat de letters M-Z omvatte. Die boeken lagen sinds jaar en dag in een hoek van zijn kamer, met een menigte andere uit lang vervlogen jaren daterende paperassen, zoals

een aantal Baedekers, een Duits-Frans woordenboek, een catalogus van een schilderijtentoonstelling en nog meer dingen die eventueel hun nut konden bewijzen. Voor het ogenblik konden alleen de telefoonboeken dit doen. Er stonden namen in van mensen die in het jaar 1933 telefoonabonné waren geweest. Vermoedelijk waren velen van hen dit nog steeds – mensen en ook menselijke gewoonten hebben soms een taai leven – maar vele anderen moesten inmiddels zijn verhuisd naar gewesten waar zij aan zaken als telefoons geen behoefte meer zouden hebben. Om die laatsten, of eigenlijk om hun namen, was het Koch begonnen. Die zou hij in zijn blauwe kolom kunnen plaatsen zonder te hoeven vrezen dat ze hem zouden teleurstellen. Maar hoe kon hij, terwijl zijn blik over de broze, vergeelde bladzijden van de gidsen gleed, doden van levenden onderscheiden? Welnu, zoals hij een onfeilbaar instinct voor het middelmatige en minder dan middelmatige bezat, zo kon hij ook, de lange naamlijsten doorkijkend, feilloos uitmaken wie al dan niet nog op aarde vertoefde. Het was een gave die hij zich plotseling bewust werd, de openbaring van een vermogen dat tot dusver in hem had gesluimerd. Tegenover zulke ingevingen placht de wereld wantrouwig te staan, maar de wereld hoefde er niets van te vernemen. Zelfs indien Koch zich vergiste, zou niemand hem daarvoor ter verantwoording roepen. En hij kon eigen twijfel bij voorbaat wegnemen met het excuus dat het ten slotte maar een noodmaatregel gold. Later zou hij tot de definitieve vormgeving overgaan; voorlopig schiftte hij namen uit die hem aanstonden. Om voor opname in zijn kolom in aanmerking te komen, moesten ze aan verschillende voorwaarden voldoen. Ze moesten klankrijk zijn. Ze moesten ritmisch zijn, of lapidair. Ook namen die in de geschiedenis een zekere bekendheid genoten, maakten een kans. Geogra-

fische spreiding was eveneens noodzakelijk, want het was niet gewenst dat de kandidaten elkaar voor de voeten liepen. Gelukkig reikte zijn machtsgebied van Aadorp tot Zijtaart, zodat hij alle bewegingsvrijheid had. Hij maakte daarvan ruimschoots gebruik en ging volgens een eigen systeem te werk. In plaats van domweg bij de A te beginnen, sloeg hij, met gesloten ogen voor zijn bureau gezeten, de boeken open en nam de opgeslagen bladzijden als vertrekpunt. In het begin deed hij boeiende ontdekkingen, vond hij namen die hem vreemd of grappig voorkwamen en vergat daardoor dat hij een keus moest doen. Klankrijk, ritmisch . . . , hij herhaalde zijn criteria voor zich heen, voelde weer moedeloosheid aansluipen, maar vermande zich en besloot dat een Franse klank nooit mis kon zijn. Hij was blij met de eerste die hij oppikte, Duchatel, maar schrok toen hij achter de naam het woord loodgieter las. Loodgieters kon hij niet gebruiken, of ze nu Duchatel of Pietersen heetten. Min of meer ten einde raad deed hij een greep in zijn geheugen en viste daaruit enige namen op die hem van zijn hoofdaktestudie waren bijgebleven: Tak van Poortvliet, Fransen van de Putte. Nu niet meer aarzelen, maar schrijven, in de blauwe kolom, onder zijn eigen naam. Toen hij het rijtje daar zag staan, viel hem een pak van het hart. Hij was uit zijn eenzaamheid verlost, hij had aansluiting gevonden bij verwante geesten, het plan was een stap nader tot zijn verwezenlijking gekomen.

Het was niet te vermijden dat er, toen zowel de rode als de blauwe kolom in voorlopige vorm gereed was, een crisis ontstond. Koch had deze voorzien, maar zich er niet tegen kunnen wapenen. Het studieprobleem, zo lang naar de achtergrond gedrongen, doemde weer in volle hevigheid op. Inmiddels had hij een nieuwe aflevering van zijn encyclopedie ontvangen. In plaats van het boek haastig uit de verpakking te halen, zette hij het precies zo als de post het had gebracht naast de vroeger ontvangen delen, een teken dat hem vermaande geen oppervlakkig werk te doen, maar in de bronnen der geleerdheid te duiken. De vermaning hielp. Het feit dat hij dit boekdeel onuitgepakt liet, vormde een tastbaar bewijs van zijn serieuze opzet. Wie tot zulk een daad van zelfbeheersing in staat was, hoefde niet aan zichzelf te twijfelen. Hiermee was de crisis weliswaar niet overwonnen, maar toch zodanig getemperd dat hij aan een verdere uitwerking van zijn voorbereiding kon gaan denken.

Hij boog zich over de met rode inkt genoteerde namen en schreef daarnaast de straten waaraan de dragers van deze namen woonden. Wat hij al lang vermoed had, bleek juist: de meesten van deze minderwaardige lieden zaten op punten waar te zijner tijd stations van de ondergrondse gevestigd moesten worden. Dit kon hij nu reeds zeggen, al was hij het nog niet met zichzelf eens over de loop van het verkeersnet. En als bij nader inzien mocht blijken dat ze niet precies op zulke punten zaten, dan woonden ze er toch te dichtbij om hen te laten blijven waar ze waren. Aan een verhuizing op

grote schaal zou niet te ontkomen zijn. Ook deze niet systeemloos, maar volgens een nauwkeurig uitgekiend schema. Het opstellen van zo'n schema betekende dat de rode kolom eindelijk haar willekeurig karakter verloor en in de vereiste volgorde werd gebracht. De uitvoering van een en ander zou op verzet stuiten, want veel van de beste plaatsen in het dorp werden ingenomen door middenstanders, kleine en minder kleine zakenlieden die het van de komende en gaande man moesten hebben en die ongetwijfeld heftig zouden protesteren als men hen uit hun bevoorrechte posities wilde verwijderen. Koch vreesde de strijd niet. Hij beschikte over deugdelijke argumenten, en als ze niet wilden horen, zouden ze moeten voelen, dat wil zeggen met de sterke arm letterlijk op hun plaats worden gezet. Jammer dat hij op die sterke arm, voor zover deze van lokale aard was, niet kon rekenen. Er zouden hogere instanties aan te pas moeten komen, provinciale, nationale, misschien zelfs supra-nationale. Jammer ook dat hij nog niet gevorderd was met zijn sociale en economische studie die zijn argumenten hun hechte grondslag zou moeten verlenen. Maar zijn gezond verstand hielp hem al een eind op weg. De opvatting dat men om het publiek te bereiken naar het publiek toe moest gaan, was een absurditeit, zeker in een dorp. Hij kon niet aannemen dat de mensen liever zouden verhongeren dan enige straten verder te lopen om naar hun bakker, slager en kruidenier te gaan. Het had hem altijd al geërgerd dat die neringdoenden om de paar jaar hun winkels vergrootten en hun etalages een nog protseriger aanzien gaven, tot schade van het dorpsaspect. Er waren zij en achterstraatjes genoeg, en als men hen eenmaal gedwongen had zich daarheen terug te trekken, zou de dorpskern geheel beschikbaar zijn voor samenkomsten der elite – ook al een punt dat nog veel studie zou vragen.

Koch velde over al wat bakker, slager en kruidenier was vonnis door hun namen met rode inkt bovenaan te zetten op een nieuw blad papier. Daarmee waren niet alle middenstanders afgehandeld, op geen stukken na. Het dorp telde onder andere een bazar, galanteriezaken, schoenenwinkels en niet te vergeten de twee boekhandels. Wie mocht menen dat deze tenminste een centrale plaats in het dorp konden innemen, had kennelijk nooit de povere zaakjes gezien, met hun uitstalkasten waarin wat verschoten boeken, schriften en Ansichtkaarten geen enkele voorbijganger in het onzekere omtrent de treurige werkelijkheid konden laten. Een van de zaakjes lag trouwens aan een straat waar het gerust mocht blijven, een stinkend buurtje, bewoond door steuntrekkers en slampampers, wier culturele verheffing zich uitte in dure televisietoestellen en bromfietsen. De andere winkel, hoewel geen haar beter, was op enkele tientallen meters van het raadhuis gevestigd, een situatie die onmogelijk getolereerd kon worden, te meer omdat Boeren, de eigenaar, een brutaal sujet was dat zich eens, jaren geleden, toen Koch bij hem een ballpointvulling kwam kopen, met zijn klant op één lijn had gesteld door te zeggen: 'Ja, zonder zo'n ding kunnen we niet meer!' – alsof zijn schrijfwerk en dat van Koch ook maar iets met elkaar gemeen hadden.

Betekende plaatsing op de rode lijst een afwijzing, de mate van nadrukkelijkheid van deze afwijzing moest nog uit iets anders blijken dan uit de volgorde. De verhuizing – Koch sprak liever van hervestiging – moest zo plaats vinden dat voortaan iedereen onmiddellijk de rangverschillen tussen de dorpsbewoners zou kunnen constateren. Een onmisbaar hulpmiddel hiertoe waren de cijfers die de gevarieerdheid van het straatniveau aangaven. Ook deze zaak leek eenvoudiger dan ze bij nader inzien was. Een ogenblik had Koch zich

voorgesteld dat hij zich maar voor zijn plattegrond hoefde te posteren, de hoogteverschillen op te nemen en bij de grootste, dus het moeilijkst te bereiken hoogten de namen te zetten van degenen die het verachtelijkst waren. Dit was echter slechts in bepaalde gevallen juist, namelijk wanneer hoogte gepaard ging met afgelegenheid. Dan konden ze zwoegen, de ellendelingen, om bij hun huisdeur te komen! Maar er bestonden ook meer centraal gelegen, langs een goede toegangsweg bereikbare hoogten die bovendien een fraai uitzicht boden. Het kon gewenst zijn zulke punten voor de elite te reserveren. De ene hoogte was dus niet de andere, de ene laagte evenmin gelijk aan de andere. Er waren immers beschutte, voor de zeewind gevrijwaarde plekjes waar het heerlijk wonen was. Deze complicaties betekenden dat men met een goed overwogen selectie alleen niet kon volstaan. De hervestiging zou pas ten volle tot haar recht komen door maatregelen die het leven van de elite nog meer veraangenaamden, dat van de afgewezenen nog meer bemoeilijkten. Behalve dat de uitverkorenen van de ondergrondse gebruik mochten maken, zodat ze van een ontmoeting met al die afschuwelijke tronies verschoond zouden blijven, moest er bijzondere zorg worden besteed aan de straten waar zij zouden komen te wonen. Het plaveisel daarvan moest worden gezuiverd van de maar al te veel in het dorp voorkomende bulten, kuilen en andere oneffenheden, de overal gebrekkige straatverlichting moest in hun buurt op zijn minst worden verdubbeld. Of het mogelijk was hun op nog andere manieren tegemoet te komen, bijvoorbeeld door een reductie op de tarieven van water, gas en elektriciteit of door een bijdrage in het onderhoud van hun, immers voor ieder zichtbare, voortuinen, moest nog nader worden bekeken. De mogelijkheid was namelijk niet uitgesloten dat aan die algemene zicht-

baarheid een eind zou worden gemaakt door het betreden van de betere buurten aan onbevoegden te verbieden en daar, behalve de bewoners, alleen mensen met een vergunning toe te laten, een vergunning die uiteraard slechts in beperkte mate zou worden verleend. Koch voelde wel dat deze opzet de ondergrondse min of meer overbodig dreigde te maken, althans in de ogen van hen die minder dan hij gekweld werden door de nu bestaande onbelemmerde verkeersfaciliteiten. Maar afgezien van het feit dat de ondergrondse de uitverkorenen van veel moeizaam klimmen en dalen zou verlossen en hen tegen de wisselvalligheden van het klimaat beschermen, meende hij dat men op het punt van de afzondering nooit ver genoeg kon gaan. Alle tot nu toe ontworpen maatregelen ten spijt, zou er nog maar al te veel vermenging blijven bestaan, bijvoorbeeld in winkels en bij instellingen van publieke aard: gemeentelijke bureaus, het consultatiebureau voor jonge moeders en dergelijke. Voor het winkelvraagstuk kon wellicht een gedeeltelijke oplossing worden gevonden door het bouwen van winkels in stations van de ondergrondse.

Er was ook het schoolprobleem, iets waar Koch dag aan dag mee geconfronteerd werd. Stomme boerenkoppen, waar niets in te stampen was – dat gold voor zeker vijftiennegentig procent. Maar dan waren er toch nog de kinderen uit de betere milieus, een kleine minderheid die nog kleiner werd doordat verscheidene ouders hun kinderen niet naar de dorpsscholen stuurden, maar naar scholen in de naastbijzijnde stad. Dat betekende extra lasten voor de ouders en dagelijks heen en weer trekken met trein, bus of fiets door de jeugd. Een eliteschool, overigens volstrekt geen nieuw begrip, zou hier de oplossing moeten brengen. Er was maar één man die voor het leiden van zo'n school in aanmerking kwam: Koch. Dat het dorp niet voldoende leerlingen voor de school kon

leveren, was geen bezwaar. Hij dacht aan een neutrale bijzondere school die leerlingen uit het hele land zou aantrekken en dus ook een internaat zou moeten omvatten. Alleen reeds de hoogte van de schoolgelden en pensionprijzen zou selectief werken. Aan verdere selectienormen zou Koch te zijner tijd aandacht besteden.

Voor het oprichten van zo'n school bezat hij de bevoegdheid; de aanleg van de ondergrondse en het invoeren van bijzondere voorzieningen in het dorp was, zoals hij al eerder had bedacht, een zaak van de overheid. Het werd nu toch werkelijk tijd dat hij zijn argumenten op schrift stelde. En dat niet alleen; hij moest, met een algemene argumentatie als grondslag, missives opstellen voor de autoriteiten. Van de gemeentelijke autoriteiten, die hij door en door kende, was weliswaar niets te verwachten, maar hij kon ze onmogelijk overslaan en zich rechtstreeks tot hogere instanties wenden. Het zou erop neerkomen dat hij al zijn stukken in drie, vier of nog meer exemplaren moest vervaardigen, voor iemand zoals hij, zonder schrijf- of kopieermachine, geen kleinigheid, al zouden zijn voorbeeldig handschrift en zijn stilistisch vermogen hem de inspanning verzoeten. Daarbij rees een vraag van tactische aard. Moest hij, wanneer hij zich tot het gemeentebestuur wendde, onmiddellijk aan hogere instanties een afschrift sturen van zijn brief of kon hij daarmee beter wachten? Hij zou liever wachten, als hij er maar op kon vertrouwen dat de gemeente zijn brief in behandeling zou nemen en niet onder de tafel werken. In dat geval eiste alleen reeds de beleefdheid dat hij niet tot verdere stappen overging vóór hij het standpunt van de plaatselijke overheid kende. Maar helaas, hij had geen enkele reden om vertrouwen te stellen in de werkwijze van het gemeentehuis. Daarom leek het hem beter niet goedmoedig af te wachten wat men daar

beliefde te doen, of liever niet te doen, maar meteen pressie uit te oefenen door een afschrift aan de commissaris van de koningin te zenden. Hij dacht er ook even over om door middel van ingezonden stukken een perscampagne te ontketenen, maar dit denkbeeld liet hij dadelijk weer varen. Voorbarige publiciteit kon de zaak eerder schaden dan bevorderen, want het vulgus zou zich natuurlijk uit alle macht tegen hem verzetten. Dat mochten ze doen, maar pas nadat de zaak in kannen en kruiken was en ieder verzet een slag in de lucht was geworden.

Soms, als Koch met een vers sigaartje in de mond aan zijn bureau zat, volgden zijn gedachten een vreemde weg. Dan dacht hij terug. Terug van het punt der overwinning naar het dieptepunt waarop hij zich nog steeds bevond, van de glorieuze toekomst naar het trieste heden. Wat die triestheid betrof, daaraan was geen twijfel mogelijk, maar de glorieusheid zou anders zijn dan wat de wereld gewoonlijk daaronder verstond. Het zou niet het stralend aanbreken van een dageraad zijn, zoals domme idealisten in nog niet zo lang vervlogen tijden zich de verwezenlijking van hun ideaal hadden gedroomd, maar een strenge, om niet te zeggen grimmige, op onwrikbare fundamente rustende realiteit. Zijn terugdenken begon daar, in die harde, heldere sfeer waarin allen, de uitverkorenen en de verworpenen, hun vaste plaats zouden hebben en waarin men hem, Koch, de bewerker van deze situatie, de eer zou geven die hij verdiende. Bij deze gedachte vergat hij aan zijn sigaartje te trekken. Hij keek voor zich uit, niet als een gelukkig, zelfs niet als een tevreden mens, maar als iemand die rustig constateert dat de wereld in orde is zoals ze is. Daarbij paste geen uitbundigheid, en de eer die hem ten deel viel, was dan ook ingetogen en vanzelfsprekend, was om zo te zeggen even hecht georganiseerd als de hele samenle-

ving. Terwijl hij zijn sigaartje weer aanstak, corrigeerde hij zichzelf. Hij streefde geen wereldhervorming na. Omdat de gezondheid van zijn vrouw hem aan dit dorp bond, maar ook omdat hij zijn werkzaamheid als docent niet wilde opgeven, stelde hij zich tevreden met een succes van plaatselijke omvang. Of dit in de wereld daarbuiten tot soortgelijke acties zou leiden, interesseerde hem slechts zijdelings. Hij had – nog steeds dacht hij terug – die buitenwereld wel in zijn plannen moeten betrekken, zoals hij trouwens reeds in het allereerste begin voorzien had. Tegen veel spot, laster en gekuip in was de gezondmaking van zijn woonplaats een feit geworden.

Maar zodra hij aan de etappes van zijn weg naar succes toekwam, werd zijn terugschouwende blik onzeker en voelde hij zich zonder pardon met zijn neus op de toestand van het ogenblik gedrukt. Dat betekende dat hij weer vooruit moest kijken en een strategie uitwerken. Gemeente, provincie, rijk, hij kende de staatkundige hiërarchie en haar organen op zijn duimpje. Wie door gemeente en provincie was afgewezen, kon zich altijd nog tot het parlement of de Raad van State wenden. Zelfs de mogelijkheid van een beroep op het staatshoofd stond open. En behalve de nationale waren er internationale instellingen: het Permanente Hof van Internationale Justitie, het Europese parlement, de Verenigde Naties. Misschien waren er de laatste tijd nog andere bijgekomen die hij niet kende. De voorbereiding van zijn grote project eiste zoveel van zijn tijd dat hij nauwelijks meer de krant las. In ieder geval kon hij zich geruggesteund voelen door een indrukwekkende falanx van juridische en staatkundige instituten, en last but not least was er nog altijd zijn eigen onverzettelijkheid die bereid was als het moest dwars tegen alles in te gaan.

Ofschoon Koch geen reden tot voldoening had, kon hij toch niet ontkennen dat hij vruchtbaar werk had gedaan sinds hij op zijn grote idee was gekomen. Er waren nog geen grondslagen gelegd, maar wel iets dat hij grondslagen van grondslagen zou willen noemen. De rode en de blauwe kolom. De gedachte van een hervestiging en van bepaalde voorrechten voor de elite. De gedachte van winkelcentra in de ondergrondse. De nog maar ten dele verkende scala van juridische instanties. Tot zover de lichte zijde. De donkere zijde werd gevormd door de nog steeds niet aangevatte studie en de feitelijk nog niet eens in embryonale staat verkerende schriftelijke argumentatie. Hij zag het allemaal heel scherp. Het bestaan van die donkere zijde vervulde hem met zorg. Hij moest de zaak heel anders aanpakken dan hij zich tot dusver had voorgesteld. Een man kan veel. Hij kan de wereld trotseren, maar hij blijft één man. Zijn brein kan groot genoeg zijn om een idee uit te broeden en er vorm en spankracht aan te geven, maar zijn fysieke mogelijkheden blijven beperkt. Beroep en gezin stellen hun eisen aan hem. Hij kan daarnaast – Koch had het bewezen – nog wel iets doen, maar bij een onderneming van een dergelijke importantie kan hij het op den duur niet zonder een assistent stellen. Er moest niet alleen geschreven worden, maar ook gereisd en gepleit, met alles wat daarbij komt kijken: bezoeken aan en lunches met invloedrijke figuren, bestudering en interpretatie van wetsartikelen, in een later stadium misschien publikatie van een brochure of

het beleggen van een persconferentie. En niet te vergeten het aanbieden van kleine of grote geschenken om de vriendschappelijke betrekkingen te bevorderen en zo de weg nog meer te effenen.

Op een avond zette Koch zich aan zijn bureau en schreef een brief. Even zorgvuldig als hij de namen had uitgezocht van de mensen die in zijn blauwe kolom mochten voorkomen, zocht hij de naam uit van de man tot wie hij zijn brief richtte. Er was echter een verschil. Vergeefs gezocht in telefoonboeken ging er niet aan vooraf en ook deed hij geen greep in historische namen. Hij stelde de naam zelf samen, niet willekeurig of op goed geluk, maar systematisch. Van een bedenksel wilde hij dan ook niet spreken, wel van het scheppen van een raadsman en representant die hem maximale diensten kon verlenen. De naam mocht niet te kort zijn en ook niet te lang. Hij moest gemakkelijk in het gehoor liggen en mocht dus niet exotisch zijn, maar evenmin alledaags. Na veel prakkizeren kwam hij op Van der Beek. Dat klonk welluidend en bovendien zeer Nederlands, wat met het oog op internationale contacten zijn voordelen had, want nu zou niemand in het onzekere hoeven te verkeren omtrent het milieu waarin Kochs plannen waren gerijpt en verwezenlijkt moesten worden. Vóór de naam Van der Beek zette hij twee letters, J. A., en dáárvoor de afkorting Mr. Koch was zeer in zijn schik met Mr. J. A. van der Beek, een rijzige man, iets ouder dan hijzelf, een jaar of veertig, met een beschaafde spraak, vlotte omgangsvormen en een uitgebreid web van relaties. Van der Beek had asblond haar dat op de kruin doorschijnend begon te worden, wat men ondanks zijn rijzige gestalte gemakkelijk kon zien, doordat hij de gewoonte had zijn hoofd enigszins voorover te buigen wanneer hij aandachtig luisterde. En Mr. Van der Beek luisterde altijd aandachtig als hem iets werd

voorgelegd. Ging hij zelf iets zeggen, dan pakte hij uit het borstzakje van zijn colbert een bril met hoornen montuur die hij af en toe opzette, maar meestal in zijn rechterhand hield, de hand waarmee hij zijn woorden onderstreepte. Het feit dat Van der Beek vrijgezel was schreef Koch toe aan een zwakke seksualiteit. Hij hield echter ook rekening met de mogelijkheid dat zijn raadsman homoseksuele neigingen had, iets waar Koch in het algemeen afwijzend tegenover stond, maar dat hem in dit geval een kwaliteit leek. Hij had wel eens gehoord dat zulke neigingen in diplomatieke kringen veel voorkwamen, een reden te meer dus waarom Van der Beek zich daarin gemakkelijk kon bewegen.

De brief die hij vanavond schreef, mocht, daar het een eerste contact tussen hem en zijn raadsman gold, niet meer zijn dan een beknopte omschrijving van zijn plannen, met het verzoek aan de geadresseerde zijn principiële standpunt dienaangaande te formuleren. Terwijl hij schreef deed Koch enige ontdekkingen. Ten eerste dat de schriftelijke argumentatie, waartegen hij zo lang had opgezien, hem vlot afging, iets te vlot zelfs, waardoor hij in plaats van een beknopte een uitvoerige brief schreef. Hij wilde niet te hard van stapel lopen, legde deze brief, die hem later nog van nut kon zijn, opzij en stelde een sterk bekorte versie ervan op. Doordat tijdens het schrijven Kochs vertrouwen in Van der Beeks bekwaamheid snel toenam, kwam hij tot zijn tweede ontdekking, en wel dat hij, met zulke een deskundige, zich ontslagen mocht achten van de plicht een uitgebreide studie te ondernemen. Dat zou dubbel werk betekenen en daarmee was de zaak, die al inspanning genoeg vereiste, niet gediend.

Deze ontdekkingen namen een grote last van hem af, even groot als toen hij een paar medestanders op de blauwe lijst had gekregen. Zonder de nog te verrichten taak te bagatelli-

seren had hij toch het gevoel dat het zwaarste voorbij was, nu hij uit zijn eenzaamheid was verlost en hulp had gevonden. Het was dit gevoel dat hem, de gesloten fanaticus, plotseling zo spraakzaam had gemaakt, al was het dan ook maar op papier. Het had hem er ook toe verleid een bijna vertrouwelijke toon aan te slaan. In zijn tweede brief beheerste hij zich, zodat het een kort, strikt zakelijk rapport van de situatie en van zijn bedoelingen werd. Door twee bladen papier te nemen en daartussen een vel carbon te leggen, had hij zich de moeite bespaard een afschrift van zijn brief te moeten maken. Hij borg het duplicaat in een groene map waarop hij schreef: Verzonden brieven. Op een blauwe map schreef hij: Ontvangen brieven. Hij had nog geen brief ontvangen, dus deze map bevatte niets. Het origineel van de brief aan Van der Beek deed hij in een enveloppe die, zoals de meeste onbeschreven enveloppen, smetteloos wit was. Koch bleef er even naar zitten kijken. Hij kon zich voorstellen dat men een brief in zo'n enveloppe zonder adres verzond aan iemand die niet meer op aarde verbleef of, kortweg gezegd, dood was. Zo'n wit, onbeschreven stuk zou de post in het hiernamaals moeten bezorgen. Maar dat deed de post niet en Van der Beek woonde trouwens niet in het hiernamaals. De enveloppe moest op een normale wijze beschreven worden, met een adres waarop een vooraanstaand rechtsgeleerde als Mr. J. A. van der Beek geacht kon worden gevestigd te zijn. Dit maakte het niet moeilijk zijn woonplaats vast te stellen. Den Haag natuurlijk, het centrum van de regeringsactiviteit. Koch was niet meer dan twee of drie keer in die stad geweest, maar hij kende een aantal Haagse straatnamen met een gouvernementele klank: Binnenhof, Buitenhof, Plein, Kneuterdijk. Daarmee had hij al voldoende grond onder de voeten. Toch, secuur als hij was, besloot hij eerst nog zijn encyclopedie te

raadplegen die gelukkig al veel verder dan het trefwoord 's Gravenhage gevorderd was. Voordat hij het desbetreffende deel opsloeg pakte hij de laatste door hem ontvangen aflevering uit, die daar nog steeds in haar solide omhulsel stond. Nu hij de kundige Van der Beek naast zich had, was er immers geen reden meer om de encyclopedie niet open en bloot op de haar toekomende plaats te zetten. Na een trotse blik op de aardig aangegroeide reeks boog hij zich over de plattegrond van Den Haag. Het netwerk van straten dreigde hem in verwarring te brengen. Hij was ervan uitgegaan dat zijn raadsman kantoor hield in de regeringswijk, maar bij nader inzien kon het zeer wel zijn dat zijn kantoor- en zijn woonadres één waren. In dat geval zou Koch in de omgeving van Scheveningen moeten zoeken, want het was ondenkbaar dat een man als Van der Beek, die in zijn vrije tijd een groot natuurvriend was, ergens anders dan aan de zee kant woonde. Daardoor werd de relatie tussen Koch en zijn raadsman nog verstevigd. Het maakte hen indien niet tot streek-, dan toch tot klimaatgenoten, om nu maar eens voor een bijzondere situatie een bijzonder woord te gebruiken. Maar hoe aantrekkelijk deze gedachte ook was, Koch moest haar althans voor de helft opgeven. Privé was Van der Beek aan zee gevestigd, zijn zakelijke zetel stond in het milieu van bewindslieden, hoge ambtenaren en diplomaten. En aangezien het dooreenmengen van particuliere en zakelijke kwesties een onding was, deed hij er verstandig aan het feit van Van der Beeks kustbewoning uit zijn hoofd te zetten.

Met kloeke letters adresseerde hij de brief aan Mr. J. A. van der Beek, Kneuterdijk 14, Den Haag. Dat hij van de in aanmerking komende straten juist deze had gekozen, berustte weer op een ingeving zoals Koch wel meer had. 'Mijn raadsman woont op de Kneuterdijk.' Wie dat kon zeggen, was tegen

alle eventualiteiten, vooral die van kleinering en hoon, gedekt. Niemand zou het in zijn hoofd halen de spot te drijven met een zaak die behartigd werd door een op dat adres gevestigde jurist. En als deze jurist dan bovendien Mr. J. A. van der Beek heette, sloot het geheel als een bus. Daar viel niet meer aan te tornen, dat was een uitgemaakte zaak waarbij men zich had neer te leggen.

De verzending van de brief was ook een speciaal geval. Men mocht een dergelijk stuk niet achteloos in een brievenbus werpen, waarna het met de grote massa in een postzak zou worden vervoerd. Dat was onduelbaar, nog gezwezen van de kans dat de brief zoekraakte. Zelfs verzending als aangetekend stuk of per expres bood geen afdoende garantie voor een veilige aflevering. De enige oplossing was de brief door een speciale koerier te laten bezorgen, wat erop neerkwam dat hij aan een vertrouwde persoon moest worden meegegeven. Zo'n vertrouweling had Koch op het ogenblik niet, maar hij was er zeker van dat er in de komende dagen een zou opdoemen. In afwachting daarvan legde hij de brief bij het doorschrift in de map Verzonden brieven en vroeg zijn vrouw vóór het slapengaan of ze de volgende dag nog een paar mappen wilde kopen. Hij voorzag een steeds groeiende papierwinkel, een complete administratie, die hij slechts door snel en accuraat te werken de baas zou kunnen blijven. Hij zou iedere overbodige werkzaamheid afkappen, en zorgen voor een zindelijke, overzichtelijke bedrijfsvoering die de hoge instanties waarmee hij te maken had, ten voorbeeld kon strekken. Want al praatte men nog zoveel over efficiency, Koch was ervan overtuigd dat de bureaucratie volop voortwoekerde. Maar als er ergens van efficiency kon worden gesproken, dan zou dat mettertijd, na voltooiing van de ondergrondse, het geval zijn. De exploitatie daarvan zou met een maximum aan service en

een minimum aan kosten gepaard gaan. De aanleg zou uiteraard geen geringe uitgave vergen, hoewel het leggen van tunnels in duingrond een betrekkelijk weinig kostbare gelegenheid was. Maar zeker wanneer rijk, gemeente en provincie gezamenlijk de kosten droegen, zouden deze voor elk van hen een te verwaarlozen fractie van hun totale budget bedragen. En wat de exploitatie betrof: de liften zouden door de gebruikers bediend worden; voor het schoonhouden van de wegen zouden de winkeliers die ondergronds een zaak mochten vestigen, moeten opkomen. Hij zou dit alles met Van der Beek en deze zou het weer met zijn relaties moeten behandelen.

Maar om tot de dag van vandaag of wel tot de voorbereidingen terug te keren: zou het ter bespoediging daarvan noodzakelijk of gewenst zijn over een telefoonaansluiting te beschikken? Koch had geen telefoon en hij had er ook nooit behoefte aan gehad. De enkele keren dat hij van een telefoon gebruik had gemaakt, had hij zich belemmerd gevoeld, te kort gedaan in zijn persoonlijke waarde doordat hij niet van aangezicht tot aangezicht met zijn gesprekspartner kon converseren. Wie tegenover Koch stond, merkte met wie hij te maken had, en mocht hij het niet merken, dan gaf Koch het hem door oogopslag, houding, gebaren op onmiskenbare wijze te verstaan. Door de telefoon kon hij zijn gezag niet opleggen. Geen telefoon dus, ook al zou Van der Beek er nog zozeer op aandringen. In spoedgevallen was er de telegraaf. Verder zou erover te denken zijn in een later stadium een telex-aansluiting te nemen. Hij wist zeker dat Van der Beek, met zijn vermogen andermans argumenten naar waarde te schatten, hem ten slotte gelijk zou geven.

Wat Koch had verwacht, gebeurde: hij vond een vertrouwensman, een koerier voor zijn correspondentie met Van der Beek. Vertrouwensmannen doen hun werk onder de dekmantel der anonimiteit of ten hoogste onder hun voornaam. In de illegaliteit tijdens de bezettingsjaren waren voornamen zonder familienaam zeer gewild. Men beging daarbij geen buitenissigheden en noemde zich dus niet Bartholomeus of Ambrosius, maar zocht beschutting achter namen als Jan, Kees of Henk.

Kochs vertrouwensman heette Piet. Iets illegaals kwam er aan zijn werk niet te pas; het was zuiver een streven naar discretie dat hem, natuurlijk in overleg met Koch, tot deze voorzichtigheid bracht. En zoals in de bezettingstijd ook menigmaal was voorgekomen: Piets ware identiteit bleef verborgen, zelfs voor hen met wie hij nauw samenwerkte. Koch voelde zich daardoor niet gekrenkt, maar juist gevleid en gerustgesteld. Deze geheimhouding bewees hoe serieus de zaak was en tegelijkertijd hoe weinig reden tot angst voor indiscreties er bestond. Als hij op Piet kon rekenen, hoefde hij verder niets van Piet te weten.

Koch had zich nooit opgehouden met occulte verschijnselen. Hij was afkerig van ieder beroep op werkelijkheden die het menselijk verstand niet vatten kon. Indien er al zulke werkelijkheden bestonden, zouden ze mettertijd worden verklaard, want de menselijke geest verkeerde in voortdurende ontwikkeling, al deed de in zijn omgeving heersende stompzinnig-

heid anders vermoeden. Het was dan ook geen verlangen naar occulte hokus-pokus, dat hem op een avond ertoe bracht zijn bureaulamp uit te doen en in het donker op de komende gebeurtenissen te wachten. Het woei hard, geen zeldzaamheid in dit dorp. De gordijnen van zijn studeerkamer wapperden zachtjes, wat ook vaker voorkwam. Al veel eerder had zo'n beweging van de gordijnen hem de indruk gegeven dat er iemand binnenkwam. Daarin school voor hem als nuchter denker niets griezels. Nuchterheid beschermt tegen overspannen ideeën, maar hoeft niet gelijk te staan met onvatbaarheid voor het onverwachte en zelfs wonderbaarlijke. Een wereld die zich voorbereidde op ruimtereizen was er een van onbegrensde mogelijkheden. Een van die mogelijkheden werd vanavond werkelijkheid, en als iemand een verklaring daarvan wenste, zou Koch hem die geven, maar niet nu, op dit ogenblik van eminent belang.

Om iedere verkeerde gedachte weg te nemen: het was niet zo dat de bezoeker door het gesloten raam binnenkwam. De gordijnen mochten vanavond telkens opbollen en daardoor een bepaalde indruk teweegbrengen, dit was toch slechts een bijkomstigheid, zij het ook dat deze Koch ontvankelijker maakte voor wat er gebeuren ging, hem reeds bij voorbaat in de gewenste stemming van vertrouwelijkheid en geheimhouding bracht. Voor het overige was er niets bijzonders aan de hand. Dat hij af en toe het raam openzette om de sigarerook te laten wegtrekken, was geheel volgens zijn gewoonte. Het enige verschil met vroeger was dat Koch iets dat nooit meer dan een vluchtige impressie was geweest, nu als een onomstotelijke zekerheid ervoer: nadat hij voor de derde of vierde keer zijn raam geopend en na enkele minuten weer gesloten had, bespeurde hij een aanwezigheid in de kamer. Van spanning was geen sprake. Het contact tussen Koch en

Piet was vanaf het eerste ogenblik zodanig dat beide betekenissen van het begrip vertrouwelijk tot hun recht kwamen, zowel die van gemeenzaamheid als die van geheimhouding. Deze ongedwongenheid zou ondenkbaar zijn geweest als Piet alleen in Kochs verbeelding had bestaan, een bedenkseel, een hersenschim. Alleen met een reële persoon kon het tot die verstandhouding komen die zich op slag tussen hen ontwikkelde: volkomen openhartigheid, gebaseerd op wederzijds begrip. Voor het eerst sinds jaren, misschien voor het eerst in zijn leven, had Koch het gevoel dat hij zich onbekommerd kon laten gaan, zonder zijn stekels te hoeven uitzetten, zonder bevreesd te hoeven zijn dat hij op domheid of boosaardigheid zou stuiten. Piet was een man van eenvoudige structuur, maar dit belette hem niet Kochs waarde te erkennen en hem de toewijding te betonen die men juist van zulk een ongecompliceerde man kon verwachten. Geleerdheid en vernuft waren in Van der Beek belichaamd, Piet was niets anders, en hoefde ook niets anders te zijn, dan een oerbetrouwbare verbindingsman.

Alleen bij zijn vrouw, toen nog zijn verloofde, had Koch dat vertrouwen in zijn capaciteiten aangetroffen dat hij nu bij Piet terugvond. Maar van een vrouw mag men niet die stoerheid, die rotsachtige onwrikbaarheid verwachten die sommige, helaas al te weinige, mannen eigen is. Het vertrouwen waarop zijn huwelijk steunde, had zich niet uitgebreid tot de unieke gedachtenwereld die in hem ontstaan was. Zijn vrouw respecteerte zijn afzondering en dat was een reden tot dankbaarheid, te meer daar zij geen idee had van hetgeen hem dreef. Dat zou later, als zijn bedoelingen wereldkundig werden, en zelfs al iets eerder, natuurlijk veranderen. In deze fase, nu Van der Beek en Piet in zijn leven waren gekomen, begreep hij dat er een diepe zin school in het

feit dat het contact met zijn vrouw een wijziging had ondergaan die echter geen verwijdering mocht heten, ten hoogste een tijdelijke en gedeeltelijke stagnatie die door een nieuwe toenadering zou worden gevolgd.

Deze dingen speelden Koch door het hoofd terwijl hij in het donker van zijn kamer samen was met Piet. De bezoeker liet Koch alle gelegenheid om zich aan zijn gedachten over te geven, want hij wachtte geduldig af tot zijn gastheer een initiatief zou nemen. Ze zaten daar niet zwijgend bij elkaar als met hun figuur verlegen vreemden, maar als mannen tussen wie al zoveel woorden heen en weer zijn gegaan dat ze elkaar tot in het diepst van hun ziel begrijpen. Koch maakte geen essentieel onderscheid tussen ziel en lichaam, ze waren van dezelfde gesteldheid. Domme zielen woonden in domme lichamen. Dat had zijn jarenlang verblijf in dit dorp met zijn plompe mensentypen hem wel geleerd. En zo drukte Piets voorkomen zijn betrouwbaarheid uit, op dit ogenblik onzichtbaar, maar daarom niet minder werkelijk. Het was eerder zo dat Koch, als met behulp van een zesde zintuig, zijn bezoeker scherper waarnam dan bij dag- of kunstlicht mogelijk zou zijn geweest. Duisternis kan afstand scheppen, maar ook toenadering en dit laatste was hier het geval. Koch had zonder moeite een persoonsbeschrijving van Piet kunnen geven, zoals hij ook Van der Beek onmiddellijk tot in details had waargenomen. Piet was een man van zware gestalte die getuigde van energie en vasthoudendheid, maar bovenal van een oprechtheid zoals Koch niet bestaanbaar had geacht. In de traditionele retoriek was er sprake van jongens van stavast, mannen die recht door zee gingen, helden des vaderlands enzovoorts. Koch had ze nog nooit ontmoet, hij had er ook nooit naar uitgezien, omdat hij niet in hun realiteit geloofde. Piet logenstrafte zijn ongeloof. Hij bestond, hij was hier, hij

zou zijn stoere oprechtheid in dienst stellen van de grote zaak. Hij zou koeriersdiensten verrichten, discreet, zuinig met woorden, maar als het moest welbespraakt, met zijn fors, mannelijk geluid, zijn ronde, maar nooit vulgaire taal, met de ingehouden, maar dwingende kracht van zijn persoonlijkheid. Men zou aan iemand als Piet een uitgebreide theorie kunnen ophangen over het begrip beschaving en zijn nuances. Koch wilde zich daar nu niet aan wagen, er waren belangrijker dingen aan de orde, maar hij kon geen weerstand bieden aan de neiging er even bij stil te staan. Beschaving uitte zich in spraak, levensgewoonten, omgangsvormen, fijngevoeligheid en goede smaak. Van der Beek bezat al deze eigenschappen in de hoogste mate, dat wil zeggen in de meest verfijnde vorm, als kunstig geslepen kristal. Piets materiaal was minder fraai geslepen, maar het was hetzelfde materiaal, misschien zelfs nog zuiverder. Want verfijning hoefde niet louter winst te betekenen, ze kon ook een zeker verlies meebrengen: aan rondborstigheid, spontaneïteit, kortom primaire menselijkheid.

Voorlopig had Koch echter genoeg getheoretiseerd. Hij stond op, liep naar de map waarin de aan Van der Beek geadresseerde brief moest liggen en vergewiste zich ervan dat deze brief er inderdaad nog lag. Dit alles deed hij op de tast, met de zekerheid van iemand die ieder hoekje, ieder voorwerp in zijn kamer kent. Bij een volgende gelegenheid zou een en ander overbodig zijn. Piet zou dan weten waar hij de over te brengen brief kon vinden. Koch wachtte enige ogenblikken, opende het raam, om Piet te laten vertrekken, en sloot het weer, geheel op de gebruikelijke manier, zodanig dat geen mens op straat hem kon zien. Piet, als ervaren koerier, was mans genoeg om ervoor te zorgen dat niemand hem in de gaten kreeg. Overigens kon Koch tijdens zijn behoedzame

manipulaties constateren dat zich zelfs geen hond in de wonderige straat ophield. Door die straat, door het dorp en tot ver daar voorbij was Piet nu op weg naar Mr. Van der Beek. Koch had al verschillende malen het gevoel gehad dat hem een pak van het hart viel, maar nooit zozeer als nu. Er was een verbinding met de buitenwereld tot stand gekomen, zijn plannen kwamen onder de aandacht van hen die ze aangingen, het kon niet uitblijven of er zou het nodige opzien ontstaan, eerst nog binnenskamers, later in steeds bredere kringen. Hij was niet langer de eenzame strijder Koch, maar de aanvoerder van een groeiend leger.

Als hij in de kring van zijn collega's, onder de schooljeugd en eigenlijk bij de hele dorpsbevolking niet als een rare snuiter bekend had gestaan, zou hij deze reputatie nu ongetwijfeld hebben verworven. Maar aangezien men al lang wist wat men aan hem had, lette men nauwelijks op de uiterlijke en nog minder op de innerlijke veranderingen die zich bij hem voltrokken. Hij stelde geen prijs op de belangstelling van het dorpspubliek. Dit wilde nu ook weer niet zeggen dat men niet mocht weten wie hij was. Al dienden zijn achtergronden nog verborgen te blijven, het kon geen kwaad wanneer hij enkele tekens van zijn toenemende importantie ten toon spreidde. Wel te verstaan, geen nadrukkelijke tekens, maar bescheiden aanduidingen die men desnoods mocht uitleggen zoals men verkoos. En wilde men er helemaal geen uitleg aan geven, dan bevestigde dit slechts de stompzinnigheid van degenen die hem omgaven.

Het was trouwens niet zijn bedoeling de held, de wereldhervormer of wat dan ook uit te hangen. De veranderingen in zijn uiterlijk vloeiden niet voort uit ijdelheid, maar uit spontane opwellingen waarvan hij pas achteraf de redelijkheid inzag. Zo liet hij dubbele zolen onder zijn schoenen zetten, een maatregel die hij in dit land van regen en modder al veel eerder had moeten nemen. Dat zijn lengte daardoor iets toenam, was extra winst. Hetzelfde gold van het feit dat hij tegenwoordig altijd, ook bij windstil en zonnig weer, de kraag van zijn overjas of regenjas opgeslagen droeg. Niemand

in het dorp deed dit, hetzij omdat ze de verraderlijkheid van het klimaat onderschatten, hetzij omdat ze te grof gebouwd waren om erg vatbaar te zijn. Hij had gemeend dat hij nog meer veranderingen in zijn kleding moest aanbrengen, maar er was hem niets anders te binnen geschoten dan dat hij de gleuf uit zijn hoed zou duwen en voortaan met een bol hoofddeksel op naar en van zijn werk zou gaan. Hij deed dit echter niet, omdat hij het niet kon verantwoorden.

Wat hij wel kon verantwoorden, was het insigne dat hij in het knoopsgat van zijn colbert had bevestigd, een met zwarte zijde omwikkeld schijfje dat weinig opviel en waaraan men zeker niet kon zien dat het een uitvloeisel van sensationele ontwikkelingen was. Oorspronkelijk was dit schijfje een rode knoop geweest. Zijn zwarte kleur dankte het aan een bewerking met Oostindische inkt. Koch had de de rode knoop om verschillende redenen zwart gemaakt. Ten eerste was rood een politieke kleur en dan nog een waarvoor hij geen enkele sympathie koesterde. In de tweede plaats kon een rood insigne de gedachte wekken dat de drager ervan tot het Franse Legioen van Eer behoorde, een gedachte die strelend was, maar waaraan men geen vat mocht geven zolang men op deze onderscheiding geen recht had. Vandaar de weinig in het oog vallende kleur zwart die overigens, gelijk zoveel dat hij onder handen had, maar voorlopig was. Ook de knoopvorm was niet definitief, ofschoon de officiersrang die ermee werd aangeduid, Koch met trots vervulde.

Maar nu die sensationele ontwikkelingen. Ze waren begonnen toen Piet het antwoord van Van der Beek op Kochs brief kwam brengen. Dat antwoord stond niet zwart op wit, het werd mondeling overgebracht. Van der Beek, zo vertelde Piet, had niet alleen belangstelling voor de zaak getoond, hij bleek er volkomen van op de hoogte en was een enthousiast

voorzitter van Kochs plannen, niet uit liefde voor Kochs woonplaats, maar omdat wat daar gebeurde andere plaatsen als voorbeeld ter navolging zou kunnen dienen. Het had Koch eerst verwonderd dat Van der Beek zijn plannen kende, maar zijn verwondering zakte af bij de gedachte dat de hele onderneming gekenmerkt werd door een realiteit die vreemder was dan de fantasie kon verzinnen. En per slot had hij uit de honderden advocaten die Nederland telde, niet toevallig, maar op grond van innerlijke verwantschap Van der Beek uitgekozen. Koch had veel van hem verwacht, maar zijn verwachtingen werden nog overtroffen. Hij stond hier tegenover een superieure persoonlijkheid, een man met een ongelooflijk heldere geest. Van der Beek had gezegd dat een vertrouwensman als Piet schriftelijk contact feitelijk overbodig maakte. Zij zouden zich mondeling met elkaar kunnen verstaan. Hoe minder er werd vastgelegd, hoe minder kans er bestond dat ongewenste elementen kennis kregen van de voorbereidselen. De tegenstrevers sliepen niet, ze zouden geen middel ongebruikt laten om Kochs opzet te verijdelen. Het net moest in alle stilte worden geweven en bij verrassing worden toegehaald.

Koch, die niet graag een lesje aannam, gaf zich in dit geval zonder voorbehoud gewonnen. Van der Beek had gelijk. De moeite die het hem had gekost om Piet zijn brief mee te geven, was volkomen verspild geweest. De papierwinkel waarvoor hij had gevreesd, zou niet ontstaan. De mappen die hij angstvallig had klaargelegd, zouden grotendeels ongebruikt blijven. Hij zou veel moeten onthouden, maar zo goed als hij Stoutendijk uit zijn hoofd had geleerd, zo goed zou hij het overleg met Van der Beek memoriseren en ten hoogste enkele punten daaruit op papier vastleggen, zo dat geen onbevoegde ze kon ontcijferen. Bij dit alles stond één ding als

een paal boven water: hij, Koch, had het initiatief genomen, hij had het uitgewerkt en zou het nog verder uitwerken. De procedure echter, het juridische aspect, was geheel in handen van Van der Beek. Koch hoefde zich niet langer het hoofd te breken over contacten met lokale, provinciale, nationale of internationale instanties. Op dat terrein was Van der Beek even goed thuis als Koch in zijn studeerkamer. Dit alles voor zover het de plaatselijke zaak, de ondergrondse in dit dorp, betrof. Maar er was nog veel meer aan de hand. Van der Beek zat niet voor niets in een der machtscentra van de wereld. Hij hoefde zich daar op de Kneuterdijk bij wijze van spreken maar om te draaien om geconfronteerd te worden met mensen die alles wisten wat er achter de schermen gebeurde. Op zijn rustige, onverstoorbare toon vertelde Piet dat Kochs plannen merkwaardig pasten in een ontwikkeling die overal op gang begon te komen. Een scheiding der geesten had Van der Beek het genoemd. Daaronder kon men van alles verstaan, maar de advocaat had zich niet nader willen uitlaten. Koch kon daar onmogelijk in berusten. Hij had het gevoel dat zich iets groots voltrok, vlak bij hem, maar toch voor hem onbereikbaar. Dat kon Van der Beek hem niet aandoen. Koch schoof heen en weer op zijn stoel, hij kneep zijn handen in elkaar en kreeg over zijn hele lichaam een branderig gevoel. Op spelden zitten, heette dat, maar het kwam Koch eerder voor dat hij op een zacht vuur gebraden werd. Een vuur dat geen licht gaf, want het gesprek vond in dichte duisternis plaats, evenals de eerste keer en de volgende keren.

Piet, de trouwhartige boodschapper, beloofde dat hij Van der Beek nog eens aan de tand zou voelen. Om zijn bereidheid tot confidenties te verhogen, moest Piet hem verzekeren dat Koch van zijn kant inmiddels ook niet stilzat, maar serieuze vorderingen maakte. Dat was geen verzinzel. Koch bracht

weer uren voor zijn plattegrond door en liet het niet meer bij kijken, maar tekende met vaste hand het web van zijn ondergrondse. De wetenschap dat Van der Beek achter hem stond, verdreef zijn laatste aarzeling. Alleen wat de hervestiging betrof nam hij nog geen besluit. Ten slotte was die het belangrijkste van alles. De ondergrondse was immers geen doel, maar een middel om ongewenste contacten te vermijden. Misschien was dat het wat Van der Beek met scheiding der geesten bedoelde, maar Koch had zo'n vermoeden dat er meer achter school. Zolang hij dat niet wist kon hij geen namen van uitverkorenen en verworpenen op zijn plattegrond invullen.

Verder hield Koch, in afwachting van Piets terugkeer, zich bezig met het ontwerpen van een geheimschrift om beknopte notities te kunnen maken van de mededelingen die zijn vertrouwensman hem deed. Koch begreep Van der Beeks voorzichtigheid wel, hij twijfelde ook niet aan de scherpte van zijn eigen geheugen, maar hij wilde niet het risico lopen dat hij, een sterfelijk mens, onverhoopt dergelijke belangrijke gegevens mee in zijn graf nam. Dat zou natuurlijk toch gebeuren als hij niet de sleutel van zijn geheimschrift ergens deponeerde waar nabestaanden hem konden vinden. Daarom begon hij met op een enveloppe te schrijven: Na mijn overlijden te openen. Hij legde de enveloppe in een van zijn nieuwe mappen, met de bedoeling de sleutel er later aan toe te voegen. Dit zou afdoende zijn voor ieder die hem niet vijandig gezind was, maar er waren ook anderen. Stel eens dat tijdens zijn afwezigheid een kwaadwillige hier binnendrong en zich van de enveloppe meester maakte. Hij zat lang over de oplossing van dit probleem na te denken, zonder dat hij er uitkwam. Zelfs een nieuw sigaartje kon hem niet over het dode punt heen helpen. Zuchtend en zwetend piekerde hij

voort, gaf eindelijk zijn poging op en besloot de zaak aan Van der Beek voor te leggen.

Dat was echter geen reden om met de samenstelling van het geheimschrift te wachten. Het bleek een werk dat hem zijn echec van zoëven volkomen deed vergeten, een hoogst opwindende bezigheid die een grote mate van vindingrijkheid vergde en dus alleen door een volwassen en zeer capabele man tot een goed einde kon worden gebracht. Anderzijds voerde dit werk hem terug naar zijn jongensjaren toen hij eens samen met zijn oudere broertje een geheimtaal had uitgedacht. De herinnering daaraan was overigens niet onverdeeld plezierig, want hij beleefde opnieuw de ergernis en teleurstelling dat zijn mooiste ideeën plompweg door zijn broer werden afgewimpeld. Daar kwam nog bij dat hij zich die ideeën, die hem nu wellicht van pas zouden zijn gekomen, met geen mogelijkheid meer te binnen kon brengen. Hij stond voor een heel nieuw begin, zoals het blad papier dat lange tijd onbeschreven vóór hem bleef liggen, getuigde. Maar ondanks het feit dat zijn oude ideeën vervlogen waren, verkeerde hij weer in dezelfde spanning als destijds. Hij ging weer op in de verrukking der geheimdoenerij. En wat hij ook vergeten mocht hebben, niet dat hij zich een hele tijd Michiel had genoemd, ofschoon hij Gerrit heette. Michiel, naar de zeeheld natuurlijk, en bovendien in stilte, want niemand noemt zichzelf hardop bij de naam. Hij noemde zich niet alleen Michiel, hij wàs Michiel, en deze zekerheid had hem een innerlijke kracht, een potentieel overwicht geschonken die hem nu nog met voldoening vervulden.

Alles goed en wel, maar hij moest zijn geheimschrift hebben. Hij zette de pen op papier en begon te tekenen. Een mannetje, een vrouwtje, een huis, een boom. Tekenen was niet zijn sterkste zijde, al moest hij er op deze school, die natuurlijk

geen speciale tekenleraar had, les in geven. Na de boom begon hij combinaties te tekenen: twee mannetjes met de gezichten naar elkaar toe, vervolgens twee met de ruggen naar elkaar toe. Ook de vrouwtjes, de huizen en de bomen leenden zich voor interessante groeperingen. Er vormde zich voor zijn ogen een verhaal dat hij geboeid overlas, maar dat hem niet nader bij zijn doel bracht. Het leek te veel op kinderspel, en niet daarvoor, maar om mannenwerk te doen was hij hier. Cijferschrift. Het woord kwam hem opeens als het ware levensgroot voor de geest. Cijfers waren mysterieuze grootheden, dat had hij eens ergens gelezen en hij aanschouwde het nu. Zelfs jaren van saaie rekenlessen hadden hem kennelijk niet blind kunnen maken voor dit mysterie dat hij nu met een nieuwe bedoeling tegemoet trad. Hij verscheurde het vel papier met de mannetjes, de vrouwtjes, de huizen en de bomen en schreef op een schoon blad: Sleutel van het geheimschrift. Zijn vernuft, dat hem tot nu toe in de steek had gelaten, werkte plotseling op volle toeren. Hij zag het hele systeem vóór zich en hoefde maar te noteren:

in het eerste rapport heeft iedere letter zijn rangnummer in het alfabet plus 10;

in het tweede rapport heeft iedere letter zijn rangnummer in het alfabet plus 11;

in het derde rapport heeft iedere letter zijn rangnummer in het alfabet plus 12;

en zo verder, totdat in het zestiende rapport voor een a het cijfer 26 geschreven wordt, waarna we weer van voren af aan beginnen.

Koch kon zich niet indenken dat er ooit een zo waterdicht geheimschrift was ontworpen. Nadat het voor de totstandkoming van de ondergrondse zijn dienst had gedaan, mocht het niet in het vergeetboek raken. Het zou in het diploma-

tieke codeverkeer van onschatbare waarde zijn, maar ook in de privésfeer kon het zijn nut hebben. Men waande zich beschermd door het briefgeheim, maar hoe vaak zouden er poststukken doorgelicht worden? De plaatselijke postdirecteur en zijn personeel, tot de jongste hulpbesteller toe, vertrouwde hij in dit opzicht voor geen cent.

Koch vouwde het blad met de magische formules op en deed het in de enveloppe die pas na zijn overlijden mocht worden geopend. Eerst wilde hij de brief in zijn binnenzak stoppen en voorlopig bij zich houden. Hij had immers geen enkele garantie dat er niet vannacht al in zijn werkkamer zou worden ingebroken. Bij nader inzien legde hij hem toch maar in een van de mappen. De kans op inbraak was kleiner dat het gevaar dat hij op straat overreden werd en door al te gediensstige helpers gefouilleerd. Nauwkeurig afwegen van risico's was een van zijn voornaamste verplichtingen en hij meende dat hij daaraan in dit geval had voldaan.

Bij het volgende bezoek dat Piet hem bracht, was Koch voorbereid op nieuwe belangrijke mededelingen. Maar wat er uit de bus kwam, overtrof al zijn verwachtingen. Bijna evenzeer als door de onthullingen zelf was hij verbluft door de onverstoorbare koelbloedigheid van Piet die over feiten van wereldbelang sprak op een toon die niet steeg of daalde, maar als een rustige stroom voortkabbelde. Op Koch sloeg deze koelbloedigheid niet over. Hij zat weer in zijn stoel te schuiven en nam niet de gebruikelijke wachttijd tussen twee sigaartjes in acht, maar pafte erop los. Met een huivering dacht hij aan de mogelijkheid dat al deze dingen hem toevertrouwd zouden zijn door een minder stoere figuur. In dat geval zou Koch zich zeker niet hebben kunnen beheersen en iets hebben gedaan, iets waarmee hij de grote zaak vermoedelijk in gevaar zou hebben gebracht. Hij had werkelijk alle reden om Piet dankbaar te zijn.

‘Meneer Koch’, zei Piet – die bij deze gelegenheid voor het eerst Kochs naam in de mond nam – ‘meneer Koch, ik moet u in de eerste plaats de groeten doen van meneer Van der Beek.’

Dat vond Koch heel prettig, het bevestigde Van der Beeks wellevendheid, maar hij had onmiddellijk over de scheiding der geesten willen horen en het kostte hem moeite er niet zelf meteen over te beginnen. De bedaarde Piet zou Kochs geduld nog even op de proef stellen. Anderzijds echter was ieder woord dat hij overbracht, zo zwaar geladen met nieuws dat

daardoor het wachten op de scheiding der geesten minder smartelijk werd.

Iets waarop Piet tijdens het vorige gesprek slechts had gezinspeeld, sprak hij nu in ronde woorden uit: Van der Beek stond in het middelpunt van een wereldbeweging. Men zei wel eens dat bepaalde dingen in de lucht zaten. Kochs ondergrondse was zo'n ding. Vandaar dat zijn plannen voor Van der Beek geen nieuws waren geweest. De advocaat had in de hele wereld contacten met vooraanstaande figuren, staats-hoofden, ministers, ambassadeurs, grote ondernemers, geleerden – onder wie Nobelprijswinnaars – en ook ambteloze burgers die door naam of fortuin in ruimere zin vooraanstaand mochten heten. Een eigenlijke organisatie bestond nog niet, alles verkeerde in het stadium van voorbereiding, maar er begonnen zich zekere lijnen af te tekenen. Van der Beek had al heel wat voor de zaak afgereisd en zou binnenkort weer per vliegtuig vertrekken, naar 'een man in een land', zoals hij Piet glimlachend had gezegd. Bij deze woorden zag Koch niemand minder dan de president van de Verenigde Staten voor zijn geestesoog verschijnen, een visioen waarbij zijn sigaartje hem bijna uit de hand viel. En staande tegenover de president zag hij de man met het even gebogen hoofd en de bril in zijn mede-betogende hand – een sleutelfiguur in een gigantische ontwikkeling. Maar die scheiding der geesten . . .

. 'Daarover heeft meneer Van der Beek zich heel gereserveerd uitgelaten', zei Piet. 'Een opperbevelhebber onthult zijn plannen geen seconde eerder dan de militaire situatie toelaat. Dat heeft hij gezegd en hij meende dat u daarmee voor het ogenblik genoegen zou nemen, te meer omdat u op uw eigen post voldoende werk hebt. Meneer Koch doet zijn werk uitstekend, heeft meneer Van der Beek erbij gezegd.'

Voor zo'n compliment was Koch niet ongevoelig, hij werd er zelfs warm van en had Piet wel de hand willen drukken, maar tegenover een verbindingsman maakt men zo'n gebaar niet. 'Die scheiding der geesten', herhaalde hij, toen zijn temperatuur weer was gezakt.

'Niets bijzonders', antwoordde Piet. 'Voor u tenminste niet. Het is een scheiding die overeenkomt met die u zelf gemaakt hebt. Uitverkorenen hier, verworpenen daar. In het dorp, in ons land, in Europa, in de hele wereld.'

Koch begon weer te gloeien, maar koelde iets sneller af dan de vorige keer. Hij bedacht dat zijn scheiding, op wereldformaat overgebracht, toch wel enigszins anders moest uitvallen dan hij zich op lokaal niveau had voorgesteld. In plaats van met een handvol bakkers, slagers, kruideniers en andere dorpsbotteriken, zou men met onafzienbare scharen moeten rekenen, miljoenenmassa's die men moeilijk in hun geheel naar achterbuurten kon verwijzen, terwijl de elite overal op riantie plekjes woonde en zich ondergronds verplaatste. Bovendien, welk een innige verwantschap er ook tussen geest en lichaam bestond, men zou dan toch eerder van een scheiding der lichamen dan van een scheiding der geesten moeten spreken. Wat op plaatselijke schaal scherpe contouren zou hebben, moest in universeel verband sterk vervagen.

'Kun je het me niet nog iets duidelijker maken?' vroeg hij, met weer dat jeukerige, branderige gevoel in zijn leden.

'Het is een revolutie', antwoordde Piet. 'Of om precies te herhalen wat meneer Van der Beek heeft gezegd: een volkomen herwaardering.'

Waar vandaan kwamen Koch de woorden 'Umwertung aller Werte' in de gedachten? Hij wist het niet, maar hij voelde dat ze historisch waren en geheel van toepassing op Piets ont-hullingen. Toch was hij niet voldaan. Als Van der Beek zo

ingenomen was met zijn werk hier in het dorp, moest hij hem meer vertrouwen schenken, hem behandelen als een lid van de generale staf dat van meet af aan inzage krijgt in de plannen van de opperbevelhebber.

'Ik zou graag iets horen over die lijnen die zich beginnen af te tekenen', zei hij met nadruk, op gevaar af dat de vertrouwelijke toon tussen hem en Piet verloren zou gaan. Maar de verbindingsman liet het niet zover komen. Met een verlegen lachje bekende hij dat er niet slechts sprake was van lijnen, maar dat er al enkele dingen tot stand waren gekomen. Zo beschikten alle leidende figuren over twee middelen om elkaar te herkennen: een wachtwoord en een distinctief.

'Daar wil ik meer van weten', zei Koch.

'Meneer Van der Beek heeft me geen machtiging gegeven . . .', begon Piet, maar Koch begreep al dat hij het spel gewonnen had. Binnen een paar minuten was hij een ander mens geworden. Hij kende het wachtwoord, dat 'morgen' luidde. Hij kende het bestaan van een distinctief of liever distinctieven, want ze vormden een complete rangorde, van grootkruis afdalend tot eremedaille in brons. Dat Koch op zo'n onderscheiding recht had, stond buiten discussie. Alleen zijn rang was nog onzeker. Maar dat hinderde niet, hij zou zich niet op een hogere trede plaatsen dan hij naar recht en billijkheid verdiende, doch een paar treden lager. Op dat ogenblik vond de conceptie plaats van de zwarte knoop die reeds de volgende dag op zijn revers zou verschijnen.

Het werd toch nog een samenzijn van diepe vertrouwelijkheid. Ze zaten tegenover elkaar als mannen die, sprekend of zwijgend, weten wat ze aan elkaar hebben. Het zwijgen kreeg de overhand en misschien zouden ze geen woord meer gewisseld hebben, als daar niet de kwestie van de sleutel van het geheimschrift was geweest. De zaak was in een handomdraai

afgedaan. Piet informeerde waar de sleutel lag en zei dat hij de zorg ervoor op zich nam. Daarna konden ze opnieuw gaan zwijgen, twee mannen in de schaduw van komende grote gebeurtenissen, zwaar van gedachten, vol van een strijdbaarheid die eigen heil niet telt, maar zich instrument weet in dienst van een idee. Dat Koch zijn gast toch maar liever zag verdwijnen en dit ten slotte door gekuch te kennen gaf, was slechts een gevolg van zijn verlangen dat distinctief zonder uitstel te bezitten. Hij kreeg er de kans niet toe, ofschoon Piet gehoor gaf aan zijn gekuch en op de gebruikelijke wijze, door het raam, de nacht in ging. Toen kwam Koch tot de ontdekking dat hij in zijn kamer niet het benodigde materiaal had om zich te decoreren. Daar moest de knopendoos van zijn vrouw aan te pas komen en dat kon vanavond niet meer zonder verdenkingen te wekken die hij tot elke prijs wilde vermijden. Vandaar dat hij naar bed ging zoals grote scharen vaderlanders aan de vooravond van de jaarlijkse lintjesregen. Ze zijn ervan op de hoogte gesteld dat op hen een druppel van de bui zal vallen, maar moeten nog één nacht van hun leven als onversierde burgers doorbrengen. Zo'n nacht, een der hoogtepunten van de menselijke ervaring, beleefde Koch. Over luttele uren zou iedereen kunnen zien dat hij meer was dan de meesten. En wanneer ze het niet zagen, zou dit geen weerlegging, maar een bevestiging van zijn superioriteit zijn, doordat de blindheid van de kuddedieren, hun volslagen gebrek aan onderscheidingsvermogen, nog geaccentueerd zou worden.

Deze gedachte stemde hem voldoende tevreden om hem het grootste deel van de historische nacht slapend te doen doorbrengen en hem fris een nieuwe dag van belangrijke activiteiten te doen ingaan. Toen, met de zon aan de hemel, kon hij zijn vrouw zonder bezwaar vragen wat op een laat uur

achterdocht zou hebben gewekt: haar knopendoos. Hij motiveerde zijn verzoek niet. Ze aanvaardde haar man zoals hij was, althans binnen zeer ruime grenzen, die echter niet ruim genoeg waren om een verzoek als dit te middernacht aanvaardbaar te maken.

De knopendoos was een oud sigarenkistje, waaruit de laatste tabaksgeur al lang was vervlogen om plaats te maken voor een zwakke stoflucht, residu van kledingstukken die niet meer bestonden. Uit dit stoffige wereldje moest Koch een stukje van zijn nieuwe toekomst vissen. De vele uiteenlopende substanties en kleuren maakten de keus moeilijk. Ook de vorm was een probleem. Zo zou een witte benen knoop die aan een klaverblaadje deed denken, iets heel aparts zijn als distinctief, een magneet die alle blikken naar zijn borst zou trekken. Maar het aristocratische karakter dat een onderscheiding dient te bezitten, zou dan hopeloos ontbreken. Gelijk gezegd, werd de uitverkorene een gewone ronde knoop van rode stof die Koch zorgvuldig zwart maakte. Dit was echter niet de enige knoop die hij uit het kistje nam. Hij keek vooruit en hield rekening met de mogelijkheid dat hij meer insignes nodig zou hebben. In de eerste plaats voor hemzelf, in geval hij promotie maakte, wat zeker gebeuren zou. Ten tweede, maar daarop bestond voorlopig veel minder kans, zou hij misschien onderscheidingen aan anderen moeten uitreiken. Niet natuurlijk aan iemand uit dit dorp, maar aan mensen uit de buitenwereld die hem kwamen opzoeken of zich als infiltranten onder de dorpsbevolking zouden vestigen. Bij zulk een beweging van universele aard kon immers een bepaalde vorm van kolonisatie niet uitblijven. Ook de andere knopen greep hij niet lukraak uit de doos. Na een eerste schifting hield hij er tien over die hij op een rijtje legde. Een koperen knoop met de afbeelding van een anker, over-

blijfsel van een matrozenblouse, zou na een grondige bewerking met een poetsmiddel als een gouden eremedaille kunnen gelden. Enige exemplaren met een groot gat in het midden zouden na voltooiing van de ondergrondse aan de uitvoerders van het werk worden toegekend. De zwart en wit gevlamde knoop van een damesmantel maakte op Koch een krijgshaf-tige indruk en zou dus voor een militaire onderscheiding kunnen dienen. Bij dit alles hield hij steeds voor ogen dat het geen definitieve vormen betrof, maar voorafschaduwingen van werkelijke, door ieder au sérieux te nemen eretekenen.

Eindelijk sloot hij het kistje, waarop nog vaag de woorden Flor fina waren te lezen, een tekst uit dagen toen kwaliteit nog in aanzien stond en in een niet voor iedere botboer begrijpelijke taal werd aangeprezen. De uitgezochte knopen deed hij in een enveloppe die hij in een la van zijn bureau legde. In gedachten betitelde hij deze la met kanselarij, een vondst waarmee hij zeer ingenomen was, totdat hem te binnen schoot dat zijn orde geen naam had. Wat was een orde zonder naam? Wat geen naam had, bestond niet. Ook hier moest het tot een voorlopige oplossing komen, totdat de orde officieel was gesticht, waarbij Mr. Van der Beeks juridisch advies onontbeerlijk zou zijn. De voorlopige oplossing lag besloten in de naam Universele Orde. Om toch iets van zijn voldoening vast te leggen, grifte hij met een speld de letters u en o in zijn zwarte knoop. Niemand zou hem ooit naar de betekenis daarvan vragen, want indien de knoop zelfs reeds onopvallend was, de lettertjes waren alleen met behulp van een vergrootglas te onderscheiden. Dit belette Koch niet er nog een andere interpretatie van te geven, namelijk Uw Opperveer, wat overdreven mocht lijken, maar in het dorps-milieu volstrekt verantwoord was.

Op dat ogenblik dacht hij nog eens goed over Piets medede-

ling na. 'De leidende figuren herkennen elkaar aan een insigne.' Betekende dit dat de orde al gesticht was, geheel buiten hem om? Hij werd door een lichte paniek bevangen en keek zijn kamer rond, of hij ergens steun kon vinden. De ruggen van de onvoltooide encyclopediereeks gaven geen antwoord op zijn vraag, de broze deeltjes Stoutendijk evenmin. Hij herhaalde hardop: 'De leidende figuren herkennen elkaar aan een insigne'. Dat was niet de constatering van een feit, maar de formulering van een principe. Al was hij geen jurist, Koch begreep dat deze woorden in de stichtingsakte van de orde zouden kunnen staan. Ze zouden er dan ook zeker in komen, wanneer Van der Beek tot de officiële stichting overging. Hij noteerde ze maar vast, voluit, want hij was te gejaagd om ze in geheimschrift over te brengen. Dat kon later nog wel.

Maar Piet had nog meer gezegd, iets dat directere consequenties had dan het insigne, waarop, naar Koch met grimige voldoening vaststelde, geen sterveling acht sloeg. Het wachtwoord. Koch had het niet tien keer, maar wel honderd keer achtereen gemompeld nadat Piet die avond was vertrokken. Hij noteerde het in zijn geheimschrift en zei er een kadertje omheen, opdat het gewicht ervan nog scherper uitkwam. Hij liet het woord niet alleen over zijn tong, maar ook door zijn hoofd gaan, dat wil zeggen, hij bekeek het van alle kanten. Daar was de volle donkere inzetting, die onmiddellijk wegvloede in de toonloze tweede lettergreep. Een bondig signaal, een korte stoot op de fluit, en de verstandhouding was gevestigd. Maar er was nog meer mee aan de hand. Morgen betekende het opengaan van de dag, de wedergeboorte van het licht en in ruimere zin het gloren van een nieuwe toekomst. Het betekende ook de dag na die van heden, niet vandaag, maar morgen. Dus: geen overijling,

maar geduld, kalmte, vertrouwen. En als men het per se wilde – maar waarom zou men het niet willen? – betekende het ook ruimte. Morgen was immers een oude landmaat, om precies te zijn een oppervlakte van 8.516 vierkante meter. Dat was althans het cijfer dat Kochs woordenboek vermeldde bij Rijnlandse morgen. Wie een morgen bezat, had bewegingsvrijheid, kon, wanneer hij zich in het midden van zijn bezitting opstelde, naar alle zijden de open horizon ontwaren, was een heer der schepping. Redenen te over tot gevoelens van geluk.

Maar helaas, onvermengd geluk is op aarde onbereikbaar. Het voortreffelijke wachtwoord, waarvan Koch als enige in het dorp de hoeder was, werd ook door anderen gebruikt, zij het natuurlijk niet met dezelfde bedoeling. In zijn opwinding had hij daar helemaal niet aan gedacht, ofschoon het wel voor de hand lag. Hij werd er maar al te gauw aan herinnerd. Nauwelijks was hij de volgende dag de school binnengestapt of hij kreeg het te horen van Breedman, zijn onnozelste collega, bijna een karikatuur, een dik, veelvuldig grinnikend type dat in de wandeling goedlachs heette, maar in Kochs terminologie eendachtig, omdat Breedmans lach hem het meest aan het kwaken van die zwemvogel deed denken. En daar klonk dan uit de mond van dat waterdier het woord: 'Morgen.' Koch kromp ineen, maar herstelde zich dadelijk en antwoordde voluit: 'Goeiemorgen.' Het was niet waarschijnlijk dat die sukkel iets van Kochs schrikreactie had gemerkt, zomin als hij Kochs dubbele zolen of zijn opgeslagen jaskraag bespeurde. Maar al zijn zelfbeheersing ten spijt beleefde Koch een moeilijke dag, niet alleen door het wisselen van groeten, maar ook doordat een onplezierig toeval wilde dat Van de Water, het uitgerekte schoolhoofd, na de lessen het gezamenlijke personeel vergastte op een beschouwing

over een artikel dat hij in een of ander blaadje had gelezen en dat getiteld was 'De wereld van morgen'. Onplezierig toeval of boosaardig opzet? Dat was de vraag die de verbijsterde Koch kwelde tijdens de verhandeling van zijn chef. Vrijwel ieder woord daarvan ontging hem, want wat die man te vertellen had, interesseerde hem geen sikkepit. Bovendien gaan aandachtig luisteren en zich verbijten nu eenmaal niet samen.

Boosaardig opzet – dat was de conclusie die zich aan Koch opdrong. Er waren tegenkrachten aan het werk die de scheiding der geesten, de volkomen herwaardering, om maar te zwijgen van de ondergrondse, wilden voorkomen. En erger nog: het was niet alleen een beweging van afweer, dus van defensieve aard, maar een agressieve macht die eveneens uit was op wereldbeheersing, uiteraard van een karakter dat diametraal tegenover de door Koch en de zijnen nagestreefde herwaardering stond. Dat er strijd moest worden geleverd, had van het begin af vastgestaan, maar zo pardoes op de onvermijdelijkheid daarvan te worden gedrukt was iets anders. De goedmoedige Van de Water besepte natuurlijk in de verste verte niet dat hij een werktuig in dienst van de tegenpartij was, maar daardoor werd hij niet minder gevaarlijk. Een tegenstander van formaat kon men eerder ontmaskeren dan zo'n stuk onbenul dat geen enkele argwaan wekte. Maar Koch zou hem in de gaten houden, hem en het andere vee dat hier was samengedromd, dat stelletje pummels die meenden dat ze zich konden verzetten tegen een beweging die hen daar zou deponeren waar ze thuishoorden: in een stinkende achterbuurt.

Er hoopte zich in Koch een explosieve mengeling op van ongerustheid, strijdlust en andere heftige gevoelens. Hij was echter op zijn hoede. Zelfbeheersing was en bleef een noodzaak die reeds in het veelomvattende wachtwoord besloten lag. Nu is zelfbeheersing in minder spannende situaties dikwijls al moeilijk te betrachten. In omstandigheden als waarin Koch verkeerde, aan de vooravond van een grote ommekeer, is ze een enorme krachttoer. Koch was geen krachtmens, maar een nerveuze man van tengere bouw. Om zijn zelfbeheersing niet te verliezen, moest hij behoorlijk eten en slapen. Tot eten kon hij zich dwingen, tot slapen niet. Hij sliep echter niet zozeer slecht als wel onrustig. Door zijn avondwerk voor de ondergrondse en alles wat daaraan vastzat kon hij niet vroeg naar bed gaan. Eigenlijk kon hij helemaal niet naar bed gaan zolang het werk niet af was, maar dat zou een volledige en dan nog nutteloze zelfopoffering hebben betekend, want stortte hij in, dan stortte de hele zaak in. Van der Beek had zelf gezegd dat wat Koch in het dorp deed als voorbeeld zou dienen voor wat er verder in de wereld gebeurde.

Geen zelfopoffering dus, maar zelftucht. Hij dwong zich stipt te middernacht zijn studeerkamer te verlaten. Op zachte pantoffels begaf hij zich naar de slaapkamer en legde zich geruisloos ter ruste. Meestal viel hij dadelijk in slaap, maar werd na een paar uur wakker en luisterde dan. De nooit afwezige wind, een aanhoudend geritsel, geschuifel of gegier,

hoorde hij al lang niet meer. Er kon iets anders te horen zijn: het rondsluipen van belagers. Het was geen angst die hem de oren deed spitsen, slechts koele waakzaamheid. Die koelheid stelde hem in staat de belagers in hun ware, dwergachtige, gedaante te blijven zien. Nee, zolang ze geen hulptroepen van elders lieten aanrukken was er werkelijk geen reden tot angst, alleen tot oplettendheid. Maar wie oplet slaapt niet en wie niet slaapt verliest zijn fitheid, de fitheid die hij nodig heeft voor het voeren van zijn strijd. Gelukkig had hij tot nu toe geen sluipers waargenomen, zodat hij weer kon gaan slapen. Niet helemaal rustig, maar toch zo dat hij 's morgens de vereiste kracht had om de dag weer in te gaan.

Om zich wat afleiding te bezorgen, poogde hij zich nu en dan bezig te houden met dingen die weliswaar met de zaak te maken hadden, maar niet zo belangrijk waren dat ze zijn rust bedreigden. Daarom verdiepte hij zich in de vraag of hij aan zijn uiterlijk nog iets meer kon doen om hem van de rest van het mensdom te onderscheiden. Zolen, kraag, insigne, het was alles heel aardig, maar weinig doeltreffend. Men zag het eenvoudig niet of deed alsof. Er moesten echter dingen zijn die men niet over het hoofd kon zien. Hij was een man met een zware, donkere baardgroei. Hij kon in korte tijd een volle baard kweken. Nog niet zo lang geleden zou dit een goed idee zijn geweest. Nu, bij de steeds toenemende baardmode, vooral onder een losgeslagen, tot geen nuttig werk bekwame jeugd, zou men hem allicht van sympathie met dat woelzieke gespuis verdenken. De gedachte bezorgde hem kippevel. Geen baard dus.

Toen kreeg hij een betere inval. In zijn paraplubak stond een wandelstok met zilveren haak. Deze haak liep uit in een leeuwekop met uitgestoken tong, een heraldische leeuw. Hij had dit erfstuk lang verwaarloosd, maar dat werd nu anders.

Deze stok zou hem vergezellen, waar hij ook heen ging, met andere woorden op zijn tochten van huis naar school en vice versa. Dat die leeuwepok een pendant vormde van zijn zwarte insigne, ging niemand aan. In dit dorp, waar de wandelaar bij iedere hoek door een windstoot bedreigd werd, was een wandelstok een rationeel hulpmiddel, waarvan de meeste mensen zich alleen uit valse schaamte of gewoon uit domheid niet bedienden. En was het eens bij uitzondering windstil, dan zou hij de stok onder zijn oksel dragen, met de haak schuin omhoog. Maar de eerste maal dat hij ermee uitging, stond er een halve storm. Zijn vrouw, die hem de stok uit de paraplubak zag nemen, zei: 'Heel verstandig'. Deze twee woorden waren het enige commentaar dat zijn stok uitlokte, of liever dat Kochs oren bereikte. Hij kon zelfs niet merken dat men het voorwerp zag. Natuurlijk werd het gezien, maar men negeerde het met een hardnekkigheid die hem innerlijk razend maakte. Hij had ze met die genegeerde stok graag allemaal afgetuigd, de collega's en de schooljeugd, dan zouden ze wel met commentaar zijn gekomen. Al was het maar uit bewondering voor een fraai stuk antiek, iets hadden ze kunnen zeggen. Bewondering voor iets fraais, bewondering voor wat dan ook – in dit oord? Hij moest wijzer zijn.

Hij was wijzer. Wie hem niet zagen, zag hij ook niet. Zijn beroep dwong hem tot een zeker contact. Hij beperkte zich tot een minimum. Hij trok zich terug, ongenaakbaar verschanst achter de zekerheid dat de overwinning aan hem was, aan hem en aan heel dat nog onzichtbare leger van grote figuren, waarvan hij de voorpost vormde. In zo'n positie beleeft men uit de aard der zaak ogenblikken waarop men zich eenzaam voelt. Ze werden Koch dan ook niet bespaard, maar hij was ertegen bestand. Om nieuwe moed en strijd lust op te doen, hoefde hij zich maar voor zijn wandkaart te plaatsen en de

lijnen van zijn ondergrondse te volgen. Daarna ging hij weer aan zijn bureau zitten en zocht, in afwachting van nadere berichten uit de buitenwereld, een nieuw idee. Schoenzolen, jaskraag, insigne, wandelstok – daarmee konden de mogelijkheden niet uitgeput zijn.

Hij dacht aan een vlag die het begrip 'morgen' op welsprekende wijze zou vertolken. Zo'n vlag was te ontwerpen, het ontbrak hem niet aan fantasie. Maar hij kon de bezwaren tegen het voeren van zo'n dundoek in dit dorp dadelijk zonder haperen opsommen. Ten eerste, alweer, de zeewind, die van een permanent uitgestoken vlag in korte tijd een rafelig vod maakte. Ten tweede: als hij alleen op nationale feestdagen die vlag uitstak, kwam hij in moeilijkheden, doordat hij zich dan als een onbetrouwbaar vaderlander aan de kaak stelde, wat hij als ambtenaar niet mocht riskeren. Ten derde: vlag en ridderorde behoorden tot een zelfde categorie. Zonder overleg met Mr. Van der Beek kon de vlag niet worden vastgesteld. Ook wat dit aanging, zou hij moeten wachten.

Koch zou het nog moeilijker hebben gekregen dan hij het reeds had, indien hij niet een vondst had gedaan die hem over het dieptepunt heen hielp. Tijdens zijn vele besluiteloze rondwandelingen en speurtochten in zijn werkkamer stiet hij op een doos met het opschrift 'drukkerij', een woord dat wel wat gewichtig klonk, maar toch niet misplaatst was, daar het een speelgoeddrukkerijtje aanduidde. Koch had het indertijd niet als speelgoed, maar met een serieus doel gekocht, en wel om onder het correctiewerk dat hij van school mee naar huis nam, het woord 'gecorrigeerd' te kunnen stempelen. Dit woord stond nog steeds in het stempel. Hij gebruikte het nooit meer, sinds hij al zijn beroepsbezigheden op school verrichtte om zijn vrije tijd geheel aan de grote zaak te

kunnen wijden. Het stempel bevatte ruimte voor twee regels. Hij peuterde de letters van 'gecorrigeerd' eruit en zette daarvoor in de plaats

G. Koch Officier in de
Universele Orde

Hij had liever zijn naam apart bovenaan gezien en de rest daaronder, maar hij mocht al blij zijn dat het op deze wijze ging. Hij was maar nauwelijks met de voorraad letters uitgekomen. Officieel of niet, het was een voortreffelijk geheel. De volgende dag liet hij zijn vrouw een doos blanco visitekaartjes halen en stempelde op alle de zo geslaagde tekst, tot vijftig keer toe. De meeste deed hij weer in het doosje, maar tien stuks borg hij in zijn portefeuille, om ruimschoots gedekt te zijn wanneer hij zich zou moeten legitimeren. Dat zou binnenkort al noodzakelijk kunnen zijn, want hij voelde dat er grote dingen op handen waren.

Sedert Koch zijn eerste ondergrondse ideeën had gekregen waren er enige maanden verlopen. Het was nu hartje winter, een winter met veel regen en storm. De lange nachten waren vol gekletter, gebulder en gebonk, een tumult dat aan het storten van reusachtige massa's puin deed denken. Deze vergelijking kwam bij geen van de inwoners op, maar wel bij een vreemdeling die in deze barre tijd het dorp bezocht. De vreemdeling heette Mr. J. A. van der Beek.

Hij was niet onaangekondigd verschenen. Piet had Koch al een week van tevoren op de hoogte gesteld. Er moesten nu eindelijk spijkers met koppen geslagen worden. Dat klonk positief, maar het was, zoals de meeste boodschappen die Piet overbracht, vaag. Koch, die het hoe langer hoe meer moeite kostte zijn zelfbeheersing te bewaren, had wel begrip voor Van der Beeks methode: de spanning erin houden om de ernst van de zaak te beklemtonen. Maar al verheugde het hem dat straks wellicht iets van die spanning zou worden weggenomen, hij zag Van der Beeks komst toch met gemengde gevoelens tegemoet. Het was een grote gebeurtenis, zeer zeker. Er zou hem veel duidelijk worden dat tot nu toe schimmig was gebleven. Maar eigenlijk had hij niet verwacht dat Van der Beek hier ooit zelf zou komen. Waartoe anders een verbindingsman? En dit dorp was zijn, Kochs, onaanastbaar domein. Van der Beek mocht juridische knopen ontwarren, nationale en internationale contacten leggen, de ondergrondse hier ter plaatse was Kochs geesteskind en hij zelf zou er een tastbare gestalte aan geven.

Van der Beeks komend bezoek riep nog meer vragen op. Alles wat Koch tot dusver met het oog op zijn project had gedaan was stilzwijgend aanvaard, genegeerd of zelfs, zoals zijn visitkaartjes, verborgen gebleven. De advocaat was een scherp waarnemer, hij zou ongetwijfeld iets over Kochs maatregelen te zeggen hebben. Gunstig of ongunstig, dat stond nog te bezien. In ieder geval kon hij Van der Beek niet ontvangen zonder nog enkele, overigens eenvoudige, maatregelen te nemen. Hij liet zijn vrouw, behalve enige doosjes senioritas van zijn eigen merk, een doos grote sigaren kopen, niet te licht en niet te zwaar. Hij stak zich de ochtend nadat hij de aankondiging had gekregen in zijn zondagse pak en liet zijn daagse pak achter om opgeperst te worden. Toen hij na schooltijd thuiskwam, liet hij zijn haar knippen, zoals altijd door zijn vrouw. Haar bekwaamheid op dit gebied bespaarde hem regelde bezoeken aan een onwelriekende kapperszaak met kleverige, wauwelende mannen achter en in de stoelen. De mappen op zijn bureau die nog niet van een opschrift voorzien waren, gaf hij passende titels: Financiële aspecten; Technische aspecten; Bestektekeningen – louter bewijzen dat hij de ondergrondse degelijk voorbereidde. In deze dagen ontving hij weer een deel van zijn encyclopedie dat de keurig opgestelde reeks nog wat meer aanzien verschaftte. In de boeken van Stoutendijk schoof hij op verschillende plaatsen, niet te dicht bij elkaar, papiertjes die van noeste studie getuigden. Hij had nog meer maatregelen in de zin: eindelijk een vlag tekenen; het schrijven van het woord 'morgen' in gotische drukletters op een blad karton om de wand tegenover de plattegrond ermee op te sieren. Maar hij zag daarvan af; het was zo wel genoeg. Op het laatste ogenblik viel hem in dat Van der Beek misschien iets zou willen drinken. De alcoholvrije Koch bleef, als hij in zijn kamer was,

altijd op een droogje. Piet had nooit ook maar om een druppel water water gevraagd. Maar Van der Beek, een man die dagelijks gewichtige conferenties had, was natuurlijk gewoon een glaasje te drinken. Welnu, hij zou het hier niet krijgen. Het streed met Kochs principe van nuchtere waakzaamheid.

Ook zonder alcohol liep het met Kochs nuchterheid op de grote avond zo'n vaart niet. Of hij het wilde erkennen of niet, hij beefde van opwindung. Op een veel te vroeg uur zette hij het raam open en kroop op de grond onder zijn bureau om zich tegen de binnenstormende vlagen te dekken. De gordijnen wapperden als reusachtige vleermuizen, het raam rukte aan zijn hingsels, in de verte stond de geluidsmuur van de brandende zee. Koch had alle papieren in zijn kamer met stevige voorwerpen bezwaard, zodat alleen de uiteinden konden ritselen, wat ze voortdurend deden. Als het ook geregend had, zou de toestand bezwaarlijk zijn geworden, nu was hij alleszins draaglijk. Gedurende de lange tijd dat Koch daar onder zijn bureau zat ging er niets mis. Slechts eenmaal klonk er een flinke tik, doordat zijn wandelstok, die hij bij zijn thuiskomst niet in de paraplubak, maar hier tegen de muur had gezet, omviel. Af en toe rekte Koch zijn armen en benen, voorzover de ruimte dit toeliet. Het bleek niet voldoende om de krampgewaarwordingen uit zijn leden te verdrijven. En onophoudelijk waren zijn zintuigen tot het uiterste gespannen om door de geluidsbaai heen de tekenen van Van der Beeks aanwezigheid op te vangen. Er werden hoge eisen aan zijn geduld gesteld. Soms trilde hij zo hevig dat hij zijn armen tegen zijn borst moest drukken en zijn benen zover mogelijk optrekken om niet tegen het beschot van zijn bureau te slaan. Op den duur moest hij constateren dat de toestand toch niet zo erg draaglijk was.

Juist toen hij meende dat de grens was bereikt, veranderde de atmosfeer. Er trad geen windstilte in, het klapperen en gieren hield aan. Maar er was iets aan toegevoegd, een stabiliserend element dat het luide en chaotische een vaste basis schonk. Zo beschreef Koch bliksemsnel de sensatie die hem overviel. De beschrijving mocht gebrekkig zijn, de sensatie was volmaakt. Hij kroop onder zijn bureau uit, sloeg haastig zijn pak af en sloot het raam. Toen keerde hij zich om, met handen en voeten die hun plaats in de wereld kenden. Hij ging op zijn bureaustoel zitten en wachtte. Zoals hij Piet steeds zonder moeite in donker had kunnen waarnemen, zo nam hij nu ook Van der Beeks aanwezigheid waar. Maar terwijl er tussen Koch en Piet onmiddellijk een vertrouwelijke sfeer was ontstaan, was daarvan nu geen sprake. Hier zaten twee mannen die elkaar apprecieerden en in die appreciatie aanleiding vonden tot een zekere reserve. Men treedt een eminente figuur niet met uitgestoken handen tegemoet.

Koch, nog gekweld door de nawerking van zijn ongemakkelijke houding, begon ongerust te worden. Hij zocht naar een woord, een teken, om een verbinding met zijn bezoeker tot stand te brengen. De gedachte dat misschien niet Van der Beek, maar een ander, een spion van de vijand, tegenover hem zat, deed hem naar lucht happen. Van der Beek moest deze preciaire situatie bespeurd hebben, want hij liet zich meteen in zijn ware gedaante kennen. Hij stelde zich niet voor, hij zei zelfs geen goedenavond, hij kuchte slechts. Dit schijnbare gebrek aan beleefdheid bewees dat hij Van der Beek was en geen ander. Zij kenden elkaar, plichtplegingen waren overbodig. Na dat kuchje was de weg vrij voor Van der Beeks opmerking over de massa's puin die hij op zijn weg hierheen had horen neerstorten. Koch wist met die opmerking geen raad. De plaatselijke natuurverschijnselen maakten hoogstens

wrevel, maar nooit beeldspraak bij hem los. En het verwonderde hem dat Van der Beek, toch ook een kustbewoner, dit stormgeraas blijkbaar niet gewend was.

Er was nog meer dat hem verwonderde. Van der Beek had het wachtwoord niet gebruikt. Hij, Koch, ook niet, maar dit kon aan zijn opwinding worden geweten. Voor Van der Beek, de onverstoorbare, moest de verklaring anders luiden, maar hoe? Misschien behoorde ook kuchen tot de speciale vormen van verstandhouding. Zo ja, dan had Koch dit onbewust begrepen toen hij Piet eens met zo'n keelgeluidje beduidde dat hij moest vertrekken. Nog moeilijker was de kwestie van het insigne. In het donker kon Koch niet uitmaken of Van der Beek er een droeg. De hele orde was trouwens nog een onzekere zaak, ondanks Kochs visitekaartjes.

Om even van zijn benauwende gedachten verlost te zijn, wilde Koch zijn bezoeker een sigaar aanbieden, uit de grote doos. Hij kreeg er de kans niet toe. Van der Beek begon te praten en onmiddellijk voelde Koch zich verplaatst naar een wereld waar normaal menselijk verkeer, met de daarbij behorende presentatie van rookgerei, eenvoudig niet bestond. Dat neerstortende puin was toch niet zo verwonderlijk als het op het eerste gehoor had geschenen. Men moest zo'n uitlating zien tegen de achtergrond van Van der Beeks wezen. Hij was een man met een grootse visie. Terwijl de advocaat deze ontvouwde, was het Koch alsof er wereldrijken voor hem oprezen en weggevaagd werden, generaties geboren werden en stierven – een duizelingwekkend versnelde film. Dat duizelingwekkende was er vermoedelijk de oorzaak van dat Koch de strekking van hetgeen zijn bezoeker betoogde, niet goed begreep, ja dat hem hele brokstukken van de uiteenzetting ontgingen. Aan zijn bewondering voor Van der Beek deed dit geen afbreuk. Hij was een geleerde, een wijsgeer, een

diplomaat. Toch wilde Koch graag meer van hem horen dan historische beschouwingen, bijvoorbeeld iets over zaken die nu aan de orde waren, zoals de scheiding der geesten, de grote ommekeer en, niet in de laatste plaats, het doel van zijn bezoek hier, op deze avond, aan welks uitzonderlijke karakter de zware storm een speciaal reliëf gaf, alsof datgene wat men de elementen noemde, actief bij deze bespreking betrokken wilde zijn. Het lichte wapperen van de gordijnen, ofschoon geen uniek verschijnsel, demonstreerde het aandeel van de natuur in hun samenzijn. Het vormde ook een soort onderstreping van het manuaal waarmee Van der Beek zijn betoog kracht bijzette: het gebaren met zijn bril. De eerlijkheid gebod Koch te erkennen dat hij dit manuaal niet zag, alleen maar bespeurde met dat zintuig dat hem tot nu toe had geleid bij alles wat met de ondergrondse te maken had. Bezat Van der Beek ook zo'n zintuig en stelde het hem in staat Kochs insigne waar te nemen, om maar iets te noemen? Koch voelde zich in het donker door twijfel beslopen als door een roofdier. Hij had graag vragen willen stellen: over de wereldbeweging, over Van der Beeks internationale contacten, over de wijze waarop hij hem, Koch, dacht te helpen. Maar het kwam Koch ongepast voor de woordenstroom van zijn bezoeker te onderbreken, ook al had deze stroom voor hem inmiddels ongeveer dezelfde verstaanbaarheid gekregen als de geluiden van de wind om het huis.

Totdat Van der Beek zichzelf onderbrak, met woorden die Piet hier al had gesproken: 'Er moeten spijkers met koppen geslagen worden.' Koch veerde op. Nu zouden er concrete dingen volgen, misschien bijzonderheden over Van der Beeks bezoek aan de president van de Verenigde Staten. Koch zei voorzichtig: 'De wereldbeweging . . .' Hij wist niet goed wat hij hierop moest laten volgen, maar hij hoefde zich daarover

niet het hoofd te breken, want Van der Beek vulde aan: 'De wereldbeweging krijgt hier haar hoofdkwartier.'

Koch werd door twee tegenstrijdige gewaarwordingen besprongen: dat er een berg bovenop hem viel en dat hij plotseling bovenop een berg werd gezet. De op hem vallende berg was de verantwoordelijkheid waarmee hij zich plotseling belast zag, de bergtop was de plaats die hij, hoofd van de wereldbeweging, voortaan zou innemen. Het gevoel van triomf had een ogenblik, maar ook niet langer, de overhand. Toen maakte het plaats voor de angst dat een ander met zijn ondergrondse zou gaan strijken, dat er bij hem en zonder hem zou worden beslist. Heel zijn natuur kwam daartegen in verzet. Hij verschoof zijn stoel, bukte zich, tastte langs de grond en was zo gelukkig zijn wandelstok te vinden. Gedurende het verdere gesprek steunde hij daarop, beide handen stevig op de haak met de leeuwepoot. Om zijn positie nog meer te versterken, wilde hij Van der Beek laten horen wat hij zoal gedaan had, maar de advocaat ging te zeer op in zijn eigen ideeën, die overigens de moeite waard waren.

Uitverkorenen en verworpenen – deze onderscheiding vormde het uitgangspunt van alles. Niet zonder voldoening constateerde Koch dat zijn terminologie door Van der Beek was overgenomen. Maar wat op dorpsniveau een betrekkelijk eenvoudige zaak was, bleek in het wereldomvattende kader van de advocaat hoogst ingewikkeld. Het was niet zo gesteld dat men in de hoogste posities alleen uitverkorenen, in de lagere regionen uitsluitend verworpenen aantrof. Talloze plaatsen waren bezet door mensen die zich daar wederrechtelijk hadden genesteld, terwijl hoogst verdienstelijke lieden onaanzienlijke posities bekleedden. Aan de waarheid van dit laatste kon Koch niet twijfelen; hij behoefde zijn eigen positie maar na te gaan. Het zou nog tot een heel ander soort

verhuizing moeten komen dan hij zich had voorgesteld. Een minister zou portier kunnen worden, een onderwijzer minister – van onderwijs natuurlijk. De Wereldraad zou over dat alles moeten beslissen.

Het was voor het eerst dat Koch van die Wereldraad hoorde, een instituut met een hoofdletter. Wereldraad en wereldbeweging pasten bij elkaar, zoals bij een wereldbeweging een hoofdkwartier paste. 'Het hoofdkwartier komt hier', had Van der Beek gezegd en hij zei het nog eens. Koch herhaalde het woordje 'hier' en keek verbijsterd in de duisternis. Hoe kon hij in dit kamertje het hoofdkwartier van een wereldbeweging met een Wereldraad onderbrengen? Op zo'n hoofdkwartier zou een secretariaat met een groot personeel werkzaam zijn. Wat Van der Beek verder zei, maakte hem duidelijk dat hij zich vergist had, maar tegelijkertijd verbijsterde het hem nog meer. 'Met hier', sprak Van der Beek, 'bedoel ik dit dorp. U bent degenen die het initiatief tot een ondergrondse van dit type heeft genomen. Daaruit vloeien verplichtingen voort, voor u, maar ook voor de beweging. De beweging geeft u een plaats in de Wereldraad en u verschaft de Wereldraad een onderkomen. We zouden waar ter wereld ook ons hoofdkwartier kunnen vestigen, maar de zaak is nu eenmaal dat, afgezien van het feit dat u hier woont, wij dit dorp als een ideale omgeving beschouwen. Het is afgelegen, dus onopvallend, en er is hier veel ruimte'.

Koch kneep zijn handen om de haak van zijn wandelstok. Er zou niet zonder hem beslist worden, hij had zitting in de Wereldraad, maar hij kon zich met geen mogelijkheid voorstellen waar dat hoofdkwartier moest komen. Vrije woonruimte genoeg, inderdaad, althans buiten het zomerseizoen. Maar hij kon toch moeilijk beslag leggen op een aantal hotelkamers of een particulier huis dat 's winters onbewoond

was. Of had Van der Beek zelf al iets op het oog? Deze hoop werd de bodem ingeslagen toen zijn bezoeker zei: 'De keus van het onderkomen behoort tot uw taak'. Koch voelde dat protesteren niet de minste zin had. Hier was sprake van iets dat meer was dan een eis of een verplichting – een noodlot. Hij kon het niet anders noemen, wat niet wilde zeggen dat hij er zich zonder verzet aan onderwierp. Er woedden opstandige gevoelens in hem, maar het was het soort opstandigheid dat iemand bij een natuurramp de vuisten doet ballen. Een ramp? In ieder geval een zo overweldigend gebeuren dat hij zich afvroeg of de woorden die hij zojuist gehoord had, door een mens gesproken waren of door een mythische figuur. De welwillende opmerkingen die Van der Beek nu maakte, bevrijdden hem van die beklemmende indruk. 'Wij hebben grote waardering voor uw werk. U moet dit als een bewijs van vertrouwen zien. Wat u tot dusver gedaan hebt is uniek. Al uw handelingen geven blijk van grote waakzaamheid en vindingrijkheid. Ik twijfel er niet aan of dat zal ook het geval zijn bij de taken die u en ons nog wachten.'

Op dit compliment kon Koch niet anders reageren dan met een bescheiden 'Dank u'. In zijn binnenste juichte hij echter, vooral om de woorden 'waakzaamheid' en 'vindingrijkheid'. Alleen iemand die vertrouwd was met al zijn daden – van het bestuderen van Stoutendijk tot het drukken van visitekaartjes – kon zich zo uitlaten. Voor een hoofdkwartier zorgen – welzeker, hij zou het doen, al moest hij er een met eigen handen bouwen.

Van der Beek was opgestaan en Koch wist wat dit betekende. Hij stond ook op en ging naar het raam. 'We zien elkaar weer', zei Van der Beek, terwijl de wind naar binnen sloeg en de gordijnen deed klapperen als opgeschrikte vogels. Reeds was de bezoeker verdwenen. Koch probeerde nog het geluid

van zijn stappen te onderscheiden, maar het tumult maakte dit onmogelijk. Neerstortend puin. Te midden daarvan moest hij, Koch, een onderkomen stichten, een door geen stormen aan te tasten kluis waarin het hart van de wereldbeweging kon kloppen. Vóór hij insliep werd hij geplaagd door de gedachte dat hij eigenlijk niet zo heel veel wijzer was geworden. Maar dat hij zich tegen zijn nog verzwaarde taak opgewassen moest tonen, leed geen twijfel.

Kochs visitekaartjes waren bijna helemaal gevuld, anders had hij er zijn nieuwe kwaliteit – lid van de Wereldraad – bijgestempeld. Het speet hem echter niet al te erg dat de kaartjes daarvoor geen ruimte boden. Hoe goed Wereldraad ook klonk, het was niet genoeg. Er bestond een Wereldraad van Kerken. De vermelding van het woord ‘Wereldraad’ op zijn kaartjes zou dus verwarring kunnen wekken. En nogmaals: het was niet genoeg. Wereldraad waarvan? Van de wereldbeweging natuurlijk. Dit bevredigde hem nog steeds niet. Er haperde ergens iets. Er werden dingen voor hem verborgen gehouden. Hij kon niet uit onder een pijnlijke erkenning: dat Van der Beek, die hij als adviseur, als helper dus, had aangetrokken, hem de leiding had ontnomen. Schijnbaar was hij baas gebleven over zijn eigen project, de plaatselijke ondergrondse. In werkelijkheid betekende de vestiging van het hoofdkwartier in dit dorp dat er allerlei pottekijkers zouden komen. Dat lag trouwens al opgesloten in het bestaan van die Wereldraad. Hij was er lid van, maar meer niet, en zeker geen president of directeur of hoe de titel ook luidde van de man die aan het hoofd stond. Zo’n man was er. Hoe heette hij en waar zat hij? Van der Beek, de jurist en diplomaat, was te zeer gewend op discrete wijze invloed uit te oefenen dan dat hij zich zou lenen voor zo’n post als leider van de Wereldraad.

Achteraf verbaasde het Koch dat hij zijn bezoeker niet gevraagd had wie de opperste leider was. Anderzijds verbaasde

dit hem niet. Zo'n vraag zou zijn neergekomen op een plumpe benadering van iets dat met grote omzichtigheid, met diepe eerbied moest worden aangeroerd. Noodlot, mythische figuur – deze woorden waren tijdens het befaamde gesprek bij hem opgekomen, en niet zonder reden. Hij had er een vermoeden van gekregen dat deze wereldbeweging nog iets anders was dan een scheiding der geesten of een herwaardering. Dat vermoeden was hoe langer hoe meer tot een zekerheid geworden, maar hij was niet in staat die zekerheid te omschrijven. Kosmisch, kon dat het zijn? In ieder geval iets groots en geheimzinnigs, dat zelfs nog ver uitging boven de sfeer waarin staatshoofden, ministers en andere machthebbers verkeerden.

Er lag een lange weg tussen de geboorte van het inzicht in de noodzaak een handvol dorpelingen af te zonderen en dit moment waarop het woord kosmisch hem te binnen schoot, nota bene een woord dat hij bij zijn weten nog nooit had gebruikt, ten hoogste hier of daar gelezen. Zijn encyclopedie kon hem misschien omtrent de nauwkeurige betekenis ervan inlichten. Hij liet de boeken echter op hun plaats staan. Wat hij bedoelde, was er niet in vermeld. Het was iets anders, iets nieuws, waarvan later pas in boeken zou worden gesproken. Hij voelde zich eenzaam. 'We zien elkaar weer', had Van der Beek gezegd, zonder een tijdstip te noemen. Koch verwachtte zijn terugkomst niet vóór de plaats gevonden was waar het hoofdkwartier moest komen. Van der Beek had hem daarbij geen enkele hulp toegezegd. Het behoorde tot Kochs verantwoordelijkheid en daarmee uit. Lang, soms wel een uur achtereen, stond hij voor zijn plattegrond en vroeg zich af welke plaats in aanmerking kon komen. Soms helde hij over tot het vermoeden dat Van der Beek het al wist, maar het hem niet had willen zeggen. Hij, Koch, werd op de proef gesteld,

hij moest zich zijn lidmaatschap van de Wereldraad waardig tonen. Nadat hij iedere vierkante centimeter van de plattegrond met zijn ogen had afgetast, nadat hij op talloze punten zijn vinger had laten rusten en weer teruggetrokken, begon hij te betwijfelen of hij tegen zijn taak opgewassen zou zijn. Hij voelde zich niet slechts eenzaam, maar ook in de steek gelaten. Waarom verscheen Piet niet meer? Avond aan avond hoopte Koch vergeefs op zijn komst. Dikwijls deed hij het licht uit, steunde het hoofd in de handen en wachtte. Er verscheen geen mens, zelfs niet wanneer hij het raam had opengezet om de toegang voor Piet zoveel mogelijk te vergemakkelijken. Het resultaat was alleen maar dat hij huiverde, ten slotte verkleumd het venster weer sloot en mismoedig naar bed ging.

Na dagen van martelend piekeren en wachten begreep hij dat hij zo niet opschoot. Hij moest een andere weg volgen, systematisch te werk gaan. Reeds het feit dat hij dit begreep, deed hem goed. Het ging er nu nog om een systeem uit te werken. Het was hem duidelijk dat de ligging van het hoofdkwartier aan bepaalde eisen moest voldoen. De plaats mocht niet centraal zijn, anders zou men haar niet op onopvallende wijze kunnen bereiken en verlaten. Het hoofdkwartier moest ruimte kunnen bieden aan minstens tien mensen, want met een kleinere bezetting zou de wereldbeweging niet toe kunnen. Onbevoegden moesten zonder opzien op een afstand gehouden kunnen worden. Een dergelijk hoofdkwartier kon onmogelijk in de bebouwde kom van het dorp gevestigd worden. Voor zo'n vestiging zou men trouwens een beroep op het gemeentebestuur moeten doen en dat kon niet de bedoeling zijn. Het geheel moest een clandestien, maar geen illegaal karakter hebben. Dat leek zoiets als de kwadratuur van de cirkel, maar Koch, nu werkelijk op dreef, liet zich

niet van zijn stuk brengen. Hij ging weer voor zijn plattegrond staan, niet meer op goed geluk, maar bezielde door zijn drang tot systematisering. Daar de bebouwde kom niet in aanmerking kwam, concentreerde hij zich op de open terreinen rondom het eigenlijke dorp. Hij had opeens het gevoel alsof hij die terreinen, bestaande uit strand en duingebied, voor het eerst zag. Er was hem een licht opgegaan en dit licht onthulde hem de oplossing van het huisvestingsprobleem van de Wereldraad. Koch drong de vreugde terug die bij deze openbaring in hem opwelde. Er stond hem een zware tijd te wachten eer de oplossing die hij in de geest had aanschouwd, tastbare werkelijkheid zou zijn geworden. In het diepste geheim zou hij een grote geestelijke en lichamelijke inspanning vergende onderneming tot een goed einde moeten brengen. Hij had er nog geen idee van hoe dit moest gebeuren, alleen dat het moest gebeuren. Eén ding was zeker: deze taak zou zijn levenswijze ingrijpend veranderen, hem noodzaken af te wijken van de weg die hij dagelijks volgde. Inmiddels was hem het begrip kosmisch wat duidelijker geworden – nog wel zonder dat hij een boek had ingekeken. Dat afwijken van een lang gevolgde weg bijvoorbeeld had iets kosmisch; het betekende een ander levenssfeer en een andere omloopsnelheid. Zijn in de afgelopen maanden verworven attributen bleef hij echter trouw. Die waren feitelijk de voorboden geweest van de verandering die nu inzette.

Het begon ermee dat hij de eerstvolgende woensdagmiddag niet in zijn kamer doorbracht, maar buitenshuis. 'Ik ga voortaan wat meer de frisse lucht in', had hij tegen zijn vrouw gezegd. Zij had daar al lang op aangedrongen en was blij dat hij eindelijk haar raad opvolgde. Het weer was goed, een rustige middag, waarin zijn wandelstok niet detoneerde. Koch bewoog zich echter niet voort als een rustige wande-

laar. Hij stapte fiks aan, vastbesloten zo weinig mogelijk mensen te ontmoeten. Hij ontmoette er niet één, of juist: hij keek niet op of om, terwijl hij de kortste weg naar de duinen nam. Door verlangen naar het landschap werd Koch niet gedreven. Tijdens zijn opleiding had hij zich in enkele natuurverschijnselen moeten verdiepen, en hij moest om den brode in een jong geslacht iets van zijn kennis trachten over te gieten, maar wat hem betrof, kon alles wat op aarde bloeide en tierde met een laag stenen worden geplaveid. Aangezien dit nog niet gebeurd was, moest hij zich door rul zand en stekelige struiken heenwerken om zijn doel te bereiken. Maar eerst volgde hij een redelijke duinweg, van gewalst steenslag, in de bezettingsjaren aangelegd en daarom bekend als de Duitse weg. Het tikken van zijn stok kwam er niet goed tot zijn recht. De bestrating was hier en daar door regenwater losgeraakt of weggespoeld, zodat de stok herhaaldelijk in een voeg tussen steentjes of in een plek los zand bleef steken. De weg zou verbeterd moeten worden, al leek autoverkeer hier nog wel mogelijk. Verderop was dit echter uitgesloten. De weg eindigde niet plotseling, maar werd hoe langer hoe brokkeliger, alsof hij kapotgereden was. Ten slotte verrieden alleen nog wat verspreide scherven en kiezelstenen dat hier ooit mensen aan het werk waren geweest. Koch mocht dan geen liefde voor de natuur koesteren, hij had wel zin voor pionierschap. Terwijl hij door het zand zwoegde en doornige takken afwerde, verheugde hem de gedachte dat deze wildernis in orde zou worden herschapen, om niet te zeggen tot de orde geroepen. Er was overigens al eerder een poging in die richting gedaan, en nog wel ten behoeve van de befaamde Duitse Nieuwe Orde. Die had daar in de duinen, een paar honderd meter voorbij het laatste stuk begaanbare weg, vijf giganten opgericht, betonnen monsters, door geen vijand te

overwinnen. Op deze zinnebeelden van de nazi-waan wilde Koch voor de wereldbeweging de hand leggen. Clandestien, dat wil zeggen zonder iemands toestemming te vragen, maar niet illegaal, omdat hij niet zou weten van wie die toestemming moest komen. Die bunkers behoorden aan geen mens. Men had ze aan het eind van de oorlog overal in het land gevonden en de meeste na een poosje opgeruimd of er, bij uitzondering, een bestemming aan gegeven. De andere waren blijkbaar overgelaten aan de tand des tijds, die nog heel wat te knagen zou hebben eer de laatste verdwenen was.

Koch zou ervoor zorgen dat hier althans de tijd zijn werk niet zou volbrengen. Dit met destructieve bedoelingen gebouwde complex zou aan een reusachtig opbouwwerk dienstbaar worden gemaakt. Hij bleef er even naar staan kijken, gelijk een veldheer naar zijn nieuwe hoofdkwartier. Vijf onderkokens. Eén voor de opperste leiding, één voor het personeel, één als archiefruimte. Voor de overige twee wist hij niet zo gauw een bestemming te vinden, maar dat kwam later nog wel. Bovendien stonden die twee enigszins apart, terwijl de andere drie vlak naast elkaar op een grote duintop waren gebouwd, misschien honderd meter achter de zeereep. Een ideale plaats, onopvallend te bereiken, niet alleen over land, maar eventueel ook vanuit zee. Koch probeerde het geluid van de branding op te vangen, maar er was hier op deze stille dag niets van te horen. Bij zo'n weersgesteldheid kon men zonder bezwaar kleine boten op het strand zetten, 's nachts natuurlijk. Koch had een relaas gelezen van de invasie aan de Normandische kust, in 1944. Terwijl hij op het duin heen en weer stapte – niet zonder moeite, want hij moest telkens zijn stok uit de grond trekken – herinnerde hij zich de beschrijving van de vaartuigen die de eerste bevrijders aan land hadden gezet. Amfibieschepen, door vernuftige geesten uit-

gedacht voor een ommekeer die weliswaar niet kon worden vergeleken met wat op deze plek werd voorbereid, maar toch belangrijk genoeg om er even bij stil te staan. Koch stond inderdaad stil, beide handen om de haak van zijn in het zand gedrukte wandelstok. Er zou aan deze kust geen oorlogsvloot verschijnen, er zouden geen bommenwerpers en jachtvliegtuigen door de hemel razen. Maar dat er vliegtuigen aan te pas zouden komen, leek hem niet uitgesloten, zelfs heel aanneemelijk. Kleine machines die mensen en materiaal vervoerden en onopgemerkt deponeerden op het strand, bij laag water een uitstekend landingsterrein. De gedachte kwam hem niet minder dan geniaal voor, waarbij hij zich zeer wel bewust was van het feit dat hij, Koch, op deze gedachte gekomen was. Hij maakte zich niet schuldig aan zelfoverschatting. Het visioen van die op het nachtelijke strand neerstrijkende vliegtuigen had niets te maken met het landen en opstijgen van vlieg-machines waaraan de wereld sinds jaren gewend was en zelfs niet met de terugkeer op aarde van kosmonauten. Dat waren mensen, met een naam, een adres, een vrouw, kinderen, kortom een burgerlijke status. Kochs reizigers waren afgezanten van een andere wereld, boodschappers van de grote, alles omwentelende vernieuwing. Bij gebrek aan beter, om enig houvast te hebben, noemde hij ze Marsbewoners, maar ze waren onder geen naam te vangen. Kosmisch, dat geladen woord klonk weer in hem, en Koch, staande op die duintop in de stilte van een winterse woensdagmiddag, was nooit dieper vervuld geweest van het ontzagwekkende karakter van zijn zending.

Wintermiddagen duren maar kort. Koch merkte dat het schemerig begon te worden, en dat terwijl hij het hoofdkwartier van de wereldbeweging nog niet bekeken had, van binnen niet, maar eigenlijk ook niet van buiten. Hij had niet

meer dan een blik op de grauwe muren geworpen en zich toen door zijn gedachten laten meeslepen. Niet dat hij de kolossen nooit eerder gezien had, maar het waren onverschillige overblijfsels van een afgedaan verleden geweest. Nu waren het daarentegen fundamenten van een toekomst die hij diende voor te bereiden.

Hij liep langzaam om een van de gevaarten heen. In het midden van de oostelijke zijde bevond zich een manshoge opening die toegang gaf tot een smalle gang. Daarbinnen was het bijna donker. Zelfs midden op de dag kon het er niet meer dan schemerig zijn, want behalve deze opening waren er in de dikke muren slechts een paar horizontale sleuven, bedoeld als schietgaten, veronderstelde Koch. De bunkers verschilden naar uiterlijk maar weinig van elkaar. Enkele hadden aan deze kant een uitstulping, andere aan die kant, en ook de sleuven waren niet bij alle gelijk. Het enige belangrijke verschil was dat één van de drie naast elkaar staande bouwsels geen toegangspoort had. Wie erin wilde, moest zich trachten op te hijsen of een ladder gebruiken en kwam dan bij een vierkant gat waar maar net een man doorheen kon. Koch, geen strateeg, begreep deze opzet niet. Het kon zijn dat de bunkers aan het eind van de oorlog nog niet hun definitieve vorm hadden gekregen, het was ook mogelijk dat hier een diepere bedoeling achter school. Werd hem die bedoeling duidelijk, dan zou hij er wellicht voor de wereldbeweging profijt van kunnen trekken. Hij dacht aan iets als een geheim stafbureau. Wat men daaronder verstaan moest, wist hij niet, maar het was in ieder geval een aantrekkelijke naam die veel te vermoeden gaf.

Hoe fraai deze vondst ook mocht heten, het zou nog fraaier zijn geweest als hij een van de bunkers was binnengegaan om zich op de hoogte te stellen van de mogelijkheden die het

interieur bood. Hij kwam daar niet toe, vandaag althans niet. De schemering ging in duisternis over en hij had geen lamp bij zich, zodat een bezoek nu geen zin had. Het hinderde niet. Van der Beek zweeg al een hele poos, wat zou hij, Koch, zich dan haasten? Hij had gevonden wat hij zocht, wat de wereldbeweging nodig had. Straks, thuisgekomen, zou hij op zijn plattegrond een lijn tekenen die deze plek met de kelder van zijn huis verbond. Van de landzijde, van de zeezijde en uit de lucht zou het hoofdkwartier te bereiken zijn. De vierde verbinding zou gereserveerd blijven voor de initiatiefnemer en enkele zeer vertrouwde mensen.

Koch verwijderde zich langzaam van het bunkercomplex. Een meter of vijftien er vandaan keek hij om naar de betonnen reuzen. Ze waren indrukwekkend, in de toenemende duisternis zelfs angstwekkend. En zo was het goed. Gezag kon niet bestaan zonder een element van vrees. In de verte zag hij de lichten van het dorp. Hij nam het zichzelf bijna kwalijk dat hij daarheen terugkeerde. Zijn plaats was hier, waar het opbouwwerk wachtte. Maar helaas, het zou nog lang duren eer hij de wereld zover overwonnen zou hebben dat hij zich naar believen van haar kon losmaken.

Er moesten spijkers met koppen worden geslagen. Koch had er een geslagen, met een geweldige kop. Hij had zich de verantwoordelijkheid die op zijn schouders was gelegd, waardig getoond. Grote waakzaamheid en vindingrijkheid had Van der Beek hem toegeschreven, en terecht. Waarom dan nu die stilte? Hij had het gevoel dat zich rondom het dorp een luchtledig uitstreckte, zodat daar vandaan geen geluid tot hem kon doordringen. Het was erger dan met je hoofd tegen een muur lopen. Hij moest machteloos afwachten en inmiddels het stompzinnige dorp dulden. Het legde hem geen strobreed in de weg. Had het dat maar gedaan; dan zou Koch zich althans in dit beperkte milieu te weer hebben kunnen stellen. Het viel hem hoe langer hoe moeilijker de mensen hier aan te kijken en zijn beroep maakte het hem nu eenmaal onmogelijk dit volkomen na te laten.

Zelfs thuis, waar het tot nu toe rustig was geweest, ontstonden enige moeilijkheden. Hij had gezegd dat hij meer zou uitgaan, maar het was bij die ene verkenningstocht gebleven. Sindsdien hokte hij weer op zijn kamer, vaak tot diep in de nacht. Bestond de tijd nog wel? Nu de buitenwereld bleef zwijgen, voelde hij zich zodra hij alleen was omgeven door een egale, grijze vlakte waarover zelfs geen wind streek. Uur na uur ging geluidloos voorbij. Inmiddels zat hij achter zijn bureau, dikwijls met zijn jas aan, want hij zette herhaaldelijk het raam open, in de hoop dat er iemand zou opdagen. Op den duur hield hij zijn jas ook aan als het raam dicht was,

zodat hij, mocht er iemand komen, onmiddellijk kon meegaan. Hij wist namelijk dat als er een bezoeker kwam, deze het hoofdkwartier zou willen zien. Een stormlamp die jaren in zijn schuur had gestaan, stond nu in zijn kamer om hem van dienst te zijn als hij bij donker de duinen in moest. De lamp brandde op carbid en was geheel gevuld. Er mankeerde niets aan, afgezien van het feit dat het zwijgen van de buitenwereld iedere voorbereiding tot een twijfelachtige zaak maakte. Behalve om het raam te openen of te sluiten, bewoog Koch zich nauwelijks wanneer hij eenmaal in zijn kamer was. Hij bekeek zijn plattegrond niet meer, hij taalde niet meer naar zijn mappen, zijn visitekaartjes en wat er verder aan papier mocht rondslingeren. Zelfs het roken had hij opgegeven, eenvoudig omdat hij er geen lust meer in had. Hij zat en zweeg, zoals de wereld om hem heen zweeg. Soms woedde er wanhoop in hem, soms haat. Vaak ook zonk hij weg in doffe neerslachtigheid.

'Ik dacht dat je meer zou uitgaan', zei zijn vrouw, toen hij voor de zoveelste keer met een onuitgeslapen gezicht aan het ontbijt kwam.

'Dat ga ik doen', zei hij, 'maar ik heb het nu erg druk'.

'Denk aan je gezondheid', zei ze.

'Ja, o ja', antwoordde hij.

Ze had natuurlijk gelijk, maar hij had ook gelijk en daar wenste hij niet van af te stappen. Maar wat had hij aan een gelijk waarover hij met niemand kon praten? De wereldbeweging bestond, ze was gaande, buiten hem om, in een onbekende verte. En inmiddels zakte hij weg en vond zelfs niet de fut om nog eens naar het door hem gekozen hoofdkwartier te gaan kijken. Een enkele maal scheen zijn hand sterker dan zijn wil. Hij liet zijn vinger over zijn bureau glijden, langs denkbeeldige lijnen, de lijnen van zijn onder-

gronds verkeersnet. Hij ging daar niet lang mee door. Het was of de lijnen zich onder zijn vinger verwarden, door elkaar renden, wegsnelden, in het niets verloren gingen.

Op een ochtend liet hij zijn wandelstok thuis, maar keerde al na een minuut terug om het ding op te halen. Hij moest voorkomen dat men hem ontrouw aan het grote doel verweet. Die 'men' zou dan een afgezant van de wereldbeweging zijn. Het stond immers volstrekt niet vast dat de vertegenwoordigers daarvan alleen bij nacht verschenen. Het kon heel goed zijn dat de beweging in een nieuw stadium was gekomen, waarin de geheimzinnigheid langzamerhand voor een zekere openheid plaats maakte. Nog vlak vóór hij zijn school binnenstapte, voelde hij of de kraag van zijn jas wel was opgeslagen. Er mankeerde niets aan.

Openheid. Het woord was bij hem opgekomen en het leek wel een bloem die zonlicht ving. Het opende zich, het ging hoe langer hoe meer lijken op wat het uitdrukte. Toen hij thuiskwam, zag hij dat de post een nieuw deel van zijn encyclopedie had gebracht. Ook dat was symbolisch voor de groeiende openheid, al haastte hij zich niet het boek uit zijn verpakking te halen.

Wat betekende openheid anders dan openbaarheid? Terwijl hij het dacht, kromp hij ineen. Hij begreep plotseling wat er van hem verwacht werd en hij voelde dat hem de kracht ertoe ontbrak. Hij moest de wereld zijn plannen openbaren. De bloem was een giftig produkt, een monster dat zijn tentakels naar alle zijden wilde uitstrekken. Waar bleef Van der Beek? Waar bleef Piet? Dat waren vragen waarop nu ook overdag een positief antwoord kon komen. Hij moest zijn houding veranderen, acht slaan op ieder verschijnsel, op iedere mens waarvan een teken kon uitgaan, een signaal dat verwees naar het grote gebeuren.

Het viel hem niet gemakkelijk zich anders tegenover de wereld op te stellen. Die wereld was dezelfde van voorheen, een verzameling onwaardigen. En indien daar, buiten zijn weten, al iets mocht zijn veranderd, het stukje wereld dat het dorp vormde, was gebleven wat het was, ook al moest hier het hoofdkwartier gevestigd worden. Maar indien dit dorp nog steeds hetzelfde lamentabele oord was, kwam dit immers door zijn eigen slapheid. Was het niet zo dat hij de anderen in de steek liet, in plaats van dat zij het hem deden? Toch bleef hij naar hen uitzien, nu gedreven door de wetenschap dat zij zich ieder ogenblik konden vertonen. Dit 'uitzien' betekende niet dat hij met speurende blik door de straten ging lopen en zich daardoor blootstelde aan ongewenste ontmoetingen, hoe vluchtig ook. Het wilde niets anders zeggen dan dat hij zich concentreerde op een mogelijkheid, een concentratie waarbij zijn intensief werkende hersens betrokken waren en ook zijn gehoor en zijn reukzin. Hij tastte als het ware in de lucht waardoor hij zich bewoog. Een voetstap, een terloops waargenomen geur kon afkomstig zijn van een mens, een ding die hem een mededeling wilden doen. Af en toe steeg zijn voortdurende spanning boven het gewone peil, voer er een huivering door hem heen en keek hij één tel op. En ondanks de teleurstelling die hij telkens onderging, bleef zijn verwachting ongeschokt, bleven zijn gedachten draaien rondom dat ene punt: de steeds aanwezige mogelijkheid van een bijzondere ontmoeting.

Zelfs het bulderen van de zee, een tot dusver door hem zoveel mogelijk genegeerd verschijnsel, kon een bode van komende gebeurtenissen zijn. Het was in ieder geval een blik van beweging en alleen door beweging kon er iets ontstaan. Wie zee zei, moest ook wind zeggen en wie in dit dorp wind zei, dacht aan stuivend, draaiend, wervelend zand. Het ritselde,

het fluisterde, het schrijnde en prikte soms, het legde zich in banen en heuvels neer, het drong in de ogen en maakte voetgangers tot baggeraars en strompelaars. Eenmaal zouden deze hindernissen althans voor een elite, dank zij de ondergrondse, overwonnen zijn, maar nu werd Koch er nog dagelijks mee geconfronteerd. Toch was hij er ook dankbaar voor. Hij nam in het opgewaaide zand patronen waar, golven, strepen, het handschrift van de wind. Hij hoefde er zijn hoofd niet voor op te heffen, alleen maar voor zich uit of omlaag te kijken. De patronen hadden een betekenis, welke wist hij niet, maar hij twijfelde er niet aan dat ze verband hield met de wereldbeweging. Deze strekte zich immers niet alleen tot menselijke aangelegenheden uit, maar ook tot de natuur. Het woord kosmisch schoot hem weer te binnen. Hij leefde tussen raadselen die hoe langer hoe ondoorgrondelijker schenen te worden, maar hij voelde dat er een ontsluiting op handen moest zijn.

Op een donkere winterochtend ging hij de deur uit, naar zijn werk, met in zijn tas een papieren zak, een gewone puntzak die hij in de keuken had gevonden. Het was rustig weer en wie niet beter wist, kon denken dat de wereld tot stilstand was gekomen. Koch wist beter. Hij keek door de schijn heen en hij greep er ook doorheen. Dat grijpen gebeurde op een straathoek waar de laatste storm een kleine glooiing van zand had achtergelaten, wit, glimmend zand, de zuivere materie die de aarde opleverde. De fraaie kartellijnen die de wind erin had gemaakt, waren nog ongeschonden. Hij moest dat gave beeld bederven, het ging niet anders. Hij keek snel om zich heen, bukte zich en liet tot driemaal toe een handvol zand in de zak glijden. Telkens ontstond er een dunne ritseling, een schuchtere vlag geluid. Hij borg de zak in zijn tas. Op dat ogenblik meende hij een man te zien passeren, maar hij moest

zich vergist hebben, want toen hij nog eens rondkeek, zag hij niemand meer. Daarna voelde hij zich geruster dan sinds lange tijd. Hij droeg iets van de bouwstof der wereld mee. Wat anderen achteloos aan hun schoenen lieten kleven of afstampen, wat zij uit hun ogen wreven of uit hun kleren schudden, had hij in zijn unieke waarde hersteld. Het gewone, het alledaagse, het in dit dorp alomtegenwoordige, was hem, Koch, verschenen in zijn oorspronkelijke staat. Bergen en landen hadden hun huid laten afslijpen, het slijpsel in zee en daarna weer aan land laten spoelen om hem de gelegenheid te bieden het geheim van de stof te ervaren. Welk geheim? Hij kon het niet met een paar woorden zeggen, hij kon het ook met een heleboel woorden niet zeggen. Maar het was er, hij voelde het, het ging met hem mee, hij kon het bijna in zijn handen nemen. En om dit 'bijna' nog geringer te maken, een vliesje tussen het geheim en hemzelf, had hij iets van de stof in een puntzak gegoten en meegenomen.

Of dit er nu mee te maken had of niet, een feit is dat hij die middag, in de vroege schemering op weg naar huis, opnieuw iemand meende te zien, geen willekeurige voorbijganger, maar een mens die hem iets te zeggen had. Hij bleef even staan. Er waren verschillende mensen op straat, onpersoonlijke gestalten in het halfdonker. 'Denk aan het hoofdkwartier'. De woorden drongen duidelijk van buitenaf tot hem door, zonder dat hij kon zeggen waar ze vandaan kwamen, want die figuur die hij had menen te zien, was verdwenen nog vóór hij eigenlijk verschenen was. De mededeling gaf hem een schok, geen hevige, maar toch sterk genoeg om hem ongerust te maken. Hij schoot te kort. Hij werd aangemaand. Er werd van hem verwacht dat hij zou handelen. Ofschoon nog niet helemaal van de schrik bekomen, liep hij kwiek verder. Zijn energieke houding verliet hem bij de voordeur van

zijn huis. Daar, onder de straatlantaarn, stond een man. Deze keer was er geen twijfel mogelijk. Koch voelde zijn hart in zijn keel kloppen. Toch hief hij zijn wandelstok op, een gebaar dat hij zelf niet kon verklaren. Wilde hij de ander te lijf gaan of zwaaide hij hem een groet toe? Het resultaat van zijn gebaar maakte hem duidelijk wat hij eigenlijk deed. Het was een vorm van bezwering, van uitbanning. De ander deinsde terug, loste op in het donker. De vijand had hem een afgevaardigde op zijn dak gestuurd en hij had hem afgeweerd. Hij kon zijn huis binnengaan.

Indien er ooit van een nieuw stadium sprake was geweest, dan nu. Tot dusver had hij op bezoek van vrienden, of vertegenwoordigers van vrienden, kunnen rekenen. Die vredige tijd was voorbij. Het uitblijven van doortastende maatregelen had de vijand in staat gesteld nieuwe moed te vatten, de komende omwenteling het hoofd te bieden, ja te bagatelliseren. Tot vlak voor zijn deur had de vijand zich gewaagd. Wie was de vijand? Een veelkoppig monster, het leger der blinden, de onafzienbare schare der stompzinnigen. Maar bij al hun stompzinnigheid waakzaam, bedacht op zelfhandhaving, op verijdeling van de plannen der elite. En dat was ook wel te begrijpen. Wie beweging zei, zei tegenbeweging, althans wanneer de beweging zich niet met onweerstaanbare kracht liet gelden.

Die avond zonderde Koch zich nog vroeger dan anders in zijn kamer af. Hij gunde zich zelfs niet de tijd om na de maaltijd zijn gebruikelijke kopje koffie te drinken. 'Ik heb het ontzettend druk', zei hij tegen zijn vrouw en daarmee verdween hij. Het eerste wat hij deed toen hij de deur achter zich had gesloten, was het nieuwe deel van zijn encyclopedie uitpakken en bij de andere zetten. De boeken vormden nu een kleine muur, een bolwerk van kennis, een verdedigingslinie

tegen de opdringende domheid. Daarna nam hij de zak zand uit zijn tas die hij na zijn thuiskomst op zijn bureau had gelegd. Hij woog de zak op zijn hand, met een bijna liefkozende beweging. Zand was zwaar, ook daarmee kon je een afweerstelling bouwen. Hij luisterde naar het ritselen in de zak, legde hem toen weer neer en liep naar het raam. Het was stil buiten, geen vriend, geen vijand liet zich horen. Vriend en vijand – beiden konden zich nu melden. De wereld was onbetrouwbaarder, verraderlijker, maar ook boeiender geworden. 'Het leven is een waagstuk', zei hij voor zich heen. En om dit te bewijzen, ging hij weer zitten en goot de zak in één ruk leeg op zijn bureau. Er ontstond een berg, eigenlijk een bergje. Maar voor Koch, die het leven als een waagstuk ervoer en zijn voorstellingsvermogen daarmee in overeenstemming moest brengen, groeide de hoeveelheid zand sterk aan. Hij keek eerst naar de vorm ervan en zocht naar patronen zoals de wind maakte. Er waren dalen en hoogten te onderscheiden, maar geen golflijnen. Hij duwde en streelde, verschoof hier iets, verlegde daar iets, sloot zijn ogen en liet zijn handen boven het geheel zweven, als een tovenaar, een schepper. Hij kreeg inderdaad een gevoel van almacht. De wereld lag onder zijn handen, hij kon haar naar willekeur modelleren. Omgekeerd ging er ook kracht uit van haar naar hem. God en schepping waren innig met elkaar verbonden. Vriend en vijand, hij hield hen allen niet slechts in bedwang, ze maakten deel van hem uit. Het kwam er alleen maar op aan hun bewegingen in het oog te houden en zo nodig in de juiste banen te leiden. Daarmee had hij Van der Beek, die hem even de baas scheen te zijn geweest, op zijn plaats gezet. Hij deed zijn ogen open en richtte zijn bureaulamp op de wand met de plattegrond van het dorp. Met enige fantasie kon men zeggen dat wat daar in namen en cijfers stond

vermeld, hier op het bureau in beeld te aanschouwen was. Indien het zand niet zo droog was geweest, had hij er de tunnels van zijn ondergrondse in kunnen graven. Nu stelde hij zich tevreden met een langdurige blik, veegde toen, vanuit zijn almacht, het zand aan de rand van het bureau bij elkaar en schoof het weer in de zak. Er bleven wat korrels achter die hij zorgvuldig wegblies. Nadat hij de lamp had uitgedaan, opende hij het raam en luisterde. Wie komen wilde, mocht komen, hij was gereed. Er kwam echter niemand. De stilte van de nacht werd niet verbroken.

Er stond een harde wind toen hij die zaterdagmiddag de deur uit ging. Aan zijn linkerhand droeg hij zijn stormlamp, aan zijn rechter een kleine koffer. Zijn vrouw had gevraagd wat hij van plan was. 'Dat hoor je bij gelegenheid wel', zei hij. 'Ik ben vóór donker weer thuis.' Later, misschien binnenkort al, zou hij haar alles kunnen verklaren. Tot dat ogenblik moest hij aan een noodzakelijke discretie vasthouden. Hij vergat haar vragende blik toen hij zich tegen de wind in duwde. Zijn stok had hij thuis moeten laten, maar ook daarzonder kon hij het verzet breken. Iedere doorstane windstoot bevestigde zijn meerderheid. Het zand mocht het hem moeilijk blijven maken, de bossen helm bogen waar hij voorbijkwam.

Bij de ingang van een konijnehol bleef hij even staan. Vreemd genoeg had hij niet eerder opgemerkt dat de verblijfplaatsen van die knaagdieren hem in zekere zin als model konden dienen. Van een selectieve opzet was bij hen natuurlijk geen sprake, maar hun onderaardse constructies, hun netwerk van holen en gangen, deden hem sterk denken aan wat hem voor ogen stond. Het lag overigens voor de hand dat ook de dierenwereld was betrokken bij de komende omwenteling, al was het maar omdat bijvoorbeeld het houden van huisdieren aan strenge regels zou worden onderworpen. Dat iedereen die daar lust in had, zijn hond de straten mocht laten bevuilen, dat de eerste de beste lummel zijn krolse kat de nachtrust van burens mocht laten verstoren – dat waren vrijheden die men de kop in moest drukken. Maar ook het

naargeestige krijzen van de meeuwen langs de kust en nog zoveel andere natuurverschijnselen dienden aan banden te worden gelegd. Hoe, dat was een andere zaak, een van die vraagstukken waarvan de oplossing nog niet duidelijk was.

Koch was doorgelopen en naderde het bunkercomplex. In een wereld vol plantaardig geritsel lagen daar de stomme blokken, laatste getuigen van een voorbije wereldoorlog, eerste getuigen van een strijd die alle voorgaande in de schaduw zou stellen. Zonder aarzelen ging hij op het bouwsel met de manshoge opening toe en deed een stap naar binnen. Hij zette zijn lamp en zijn koffer neer, stak de lamp aan en liep er mee verder. Het witte, suizende licht bescheen de grauwe muren alsof het vleugels uitsloeg. Overal waar hij zijn voet zette, klonk geknerp, want de grond was niet geplaveid, maar bestond uit steengruis en zand. Er voer een zwakke luchtstroom door de gang en ook in de eigenlijke bunkerruimte, die hij daarna binnenging, was het tochtig. De sleuven in de muren lieten een zwak schijnsel door. Aantrekkelijk was het niet, ofschoon ook niet bepaald afstotelijk, ondanks een lucht van vocht en schimmel. Met voldoening bedacht hij dat hij de eerste mens moest zijn die zich hier sinds jaren had gewaagd. De voldoening duurde niet lang. Toen hij de lamp neerzette, zag hij in een hoek wat rommel liggen: een omslag van een chocoladereep en een open, leeg sigarettendoosje. En nog had zijn teleurstelling niet het toppunt bereikt. Dat gebeurde pas toen hij in een andere hoek een vod zag liggen, vermoedelijk een oude jas. Hij deed geen moeite om zijn vondst nader te onderzoeken, het ding kon wel krioelen van ongedierte.

Er waren maatregelen nodig. Ten eerste moest de ruimte van alle sporen van ongewenste bezoeken worden gezuiverd. In de tweede plaats dienden dergelijke bezoeken onmogelijk te

worden gemaakt. Afsluiten van de ingang was het middel daartoe. Bij deze gedachten kon een vraag niet uitblijven: waar zat Piet? Hij moest hulp verlenen, dat was zijn taak. Koch mocht dan de verantwoordelijkheid voor het hoofdkwartier dragen, dat betekende niet dat hij het vuile werk had op te knappen. Maar nu Piet, of eventueel een andere helper, zich niet vertoonde, moest hij wel zelf iets doen. Hij ging naar buiten, op zoek naar een stok. Voor stokken of takken moest men in de buurt van bomen zijn en bomen stonden hier niet, alleen duindoorns, grijs en kaal in de winterwind. Hij moest verder.

De felle vlagen sloegen in zijn gezicht en dreven hem de tranen uit de ogen. Zijn vastberadenheid werd er eerder door versterkt dan getemperd. Hij kende de duinen goed genoeg om te weten dat er ergens bomen moesten zijn, berken, eikenhakhout en hoe het spul verder mocht heten dat in dit belegerde gebied kans zag in stand te blijven. Herhaaldelijk streek hij langs zijn ogen om een helder uitzicht te krijgen. Hij werd ook innerlijk helderder. Natuurlijk gaf het geen pas dat hij een onnozele stok moest zoeken om een minderwaardig werkje te verrichten. Maar het werd minder ongepast, om niet te zeggen gerechtvaardigd, als hij bedacht dat alles en ieder in hem was belichaamd. Niet alleen Koch, de geestelijke vader van de ondergrondse, de leider van de grote ommekeer, zweegde hier tegen de wind, maar ook al diegenen die hem in zijn onderneming moesten bijstaan. Hij hoefde niet langer te wachten tot het een Van der Beek of een Piet liefde te verschijnen, geen venster meer te openen om uit de nacht iemand binnen te laten. Eén ogenblik van concentratie was voldoende om de figuur die hij nodig had, in hem wakker te roepen. Die figuur was vandaag Luuk, iemand waarvoor Koch sinds zijn jongensjaren bewondering voelde. Hij had

hem leren kennen door een boek, een avonturenverhaal waarvan Luuk de held was. In de hachelijkste situaties sprong hij bij en bracht uitredding. Hij bezat moed, vernuft, behendigheid. Wat niemand kon, kon Luuk. Maar ook voor de nederigste werkjes achtte hij zich niet te goed. Het duingebied had geen geheimen voor hem. Hij hoefde maar ergens te komen en hij had de zaak meteen door. 'Geheimen zijn er om op te lossen', had Luuk eens gezegd.

Koch balde zijn vuisten, boog zijn schouders en beklom een helling. Daarachter, in het dal, stond een bosje. Er kwam een gevoel van triomf in hem op, maar Luuk drong dat terug. Koch begreep hem en ging rustig op het bosje af. Het was een groep kromme, magere eikjes waaraan nog wat dorre bladeren fladderden, als de overgebleven versiering van een feest dat niemand zich meer herinnerde. Had Luuk hem niet bijgestaan, dan zou Koch die verzameling hout dadelijk de rug hebben toegekeerd. Ze maakte niet alleen een armoedige, maar ook een weerbarstige indruk. Nu stapte hij op het meest scharminkelige boompje af, ontspande zijn vuisten, spuwde in zijn handen en omklemde het stammetje. Het gaf niet mee, maar dat hoefde ook niet. Hij wilde alleen zien hoe stevig het was, hoeveel weerstand hij nog zou ontmoeten eer hij zijn plannen kon verwezenlijken. Zelfs het feit dat zijn handen pijn deden, bracht hem niet van de wijs. Zonder pijn was nog nooit iets groots bereikt.

Luuk hielp hem over het dode punt heen. Hij was het die Koch toevoegde dat hij zijn ogen moest gebruiken. Daar, vlak voor zijn voeten, lag een tak, een knoestig wapen, zo maar voor het oprapen. Koch raapte het op en zwaaide ermee, zodat er een zwiepend geluid ontstond. Hij genoot daarvan, het leek een oproep tot de grote strijd. Luuk herinnerde hem nuchter aan zijn plicht. Koch kromp onwillekeurig ineen.

Hij wist plotseling niet meer of hij Luuks gebieder of dat Luuk de zijne was. Eigenlijk was zijn verhouding tot deze klusjesman dezelfde als tot de voorname Van der Beek. Wie leidde wie? Hoe was hun aller verhouding tot de Wereldraad? Er moest klaarheid in deze dingen komen en die klaarheid zou hij uit zichzelf moeten halen.

Luuk bevestigde zijn gedachte. Orde op zaken stellen, noemde hij het. Koch werd er diep door getroffen. Orde, daar ging het om, orde en niets anders. In de eerste plaats in het hoofdkwartier. Daarom sleepte hij daar nu zijn tak heen. Toen hij op de top van het duin was gekomen en het hoofdkwartier weer in het vizier kreeg, zag hij iets dat hem deed verstijven. Er snelde iemand de bunker in. De vijand had het hoofdkwartier bezet. Zijn tak, zoëven nog een wapen, werd tegenover deze dreiging een belachelijk ding. Dat hij hem nog vasthield, kwam alleen doordat hij niet de kracht had zijn hand te bewegen. Hij wilde Luuk om raad vragen, maar er was geen Luuk meer, alleen verlatenheid. En nog steeds joeg de wind, dat vervloekte roofdier, door dit sombere stuk wereld. Juist de venijnigheid ervan dreef Koch echter weer voort. Hij had het gevoel dat zijn kleren van zijn lichaam werden gerukt, dat er onophoudelijk naalden in zijn huid werden gestoken. Tegen wil en dank daalde hij met grote passen de helling af. Een ogenblik kwam de gedachte in hem op voort te rennen, het hoofdkwartier aan zijn lot over te laten. Zijn lot – dat wilde zeggen de vijand. Dat wilde ook zeggen capitulatie, ineenstorting, een leven zonder hoop. En dan waren daarbinnen nog zijn lamp en zijn koffer, misschien een kleine buit voor de overweldiger, maar toch een buit. Dat zou niet gebeuren! Hij voelde zijn kracht terugkeren, zijn wil om het grootse werk dat hij had aangevat, voort te zetten en te voltooien.

Vlak naast de ingang van de bunker bleef hij staan. Hij stak zijn hoofd om de hoek en wierp een blik naar binnen. Niets te zien, behalve het verre schijnsel van de lamp. Niets te horen dan het suizen van die lamp en het ritselen dat hier nooit zweeg. Hij keek achterom. Daar stond opnieuw Luuk, koelbloedig, vastberaden. 'Neem je spullen en ga naar huis', zei Luuk. 'Morgen is er weer een dag.' Dat klonk verstandig, het begon buiten donker te worden.

Hij pakte de lamp en het koffertje en aanvaardde de terugtocht. Ofschoon hij ook zonder zich bij te lichten, de weg had gevonden, liet hij de lamp branden. De lichteffecten maakten het landschap tot een wereld vol grillig bewegende gestalten. Ze werden duidelijker zichtbaar of vervaagden, ze kwamen naderbij of vluchtten weg, al naar gelang Koch de lamp bewoog. Het gaf hem een gevoel van macht, maar hij kon er niet van genieten, want het was een macht die voortdurend bedreigd werd. De vijand opschrikken was één ding, zijn bedoelingen uitvorsen iets anders. Op zeker ogenblik, toen de wind in zijn als steeds opgeslagen jaskraag dook, had hij de gewaarwording dat er een ijskoude arm langs zijn rug omhooggleed. Een stem zei: 'Nu ga je eraan!' Koch sprong naar een boompje, een paar meter verderop, en drukte en wreef zich met zijn rug er tegenaan. Er klonk gekraak: hij had zijn tegenstander verbrijzeld.

Zijn gevoel van voldoening werd enigszins getemperd doordat de schrik hem nog onder de leden zat. De gevaren waren groter, veel groter dan hij had vermoed. Toch kon hij niet zeggen dat hij ze had onderschat. Integendeel, hij was zich scherper dan ooit bewust van de overal aanwezige dreiging, het monster dat plotseling uit de verborgenheid kon opduiken.

Aan de rand van het dorp doofde hij zijn lamp. De straatver-

lichting brandde al, de grillige schaduwen maakten plaats voor de onbeweeglijkheid van huizen en plaveisel, de alledaagsheid die hij moest bestrijden totdat ze was uitgeroeid. Het beslissende gevecht kon nu niet ver meer zijn. Hij wist het toen hij zijn koffertje en zijn lamp weer in zijn kamer zette. Ze mochten daar niet blijven, hij moest zorgen dat ze, voor alle gevaren beschut, hun plaats in het hoofdkwartier innamen.

Werd er tegen het raam getikt? Hij verstijfde, maar het geluid bleek van de andere kant te komen. Zijn vrouw, die sinds lang geen voet in de kamer mocht zetten, had aan de deur geklopt. Hij voelde zich gestoord en had haar, terwijl hij opendeed, al bijna met een nors woord afgescheept, toen hij haar verschrikte ogen opmerkte. Ze stonden even zwijgend tegenover elkaar. In deze paar seconden ging Koch een nieuw, verblindend licht op. Zijn strijd zou meer offers van hem vergen dan hij had voorzien. Misschien zou hij zijn persoonlijk geluk moeten prijsgeven ter wille van het algemeen welzijn. Hij kon zich daar nu niet in verdiepen, er waren andere dingen aan de orde, kleinigheden die de stroom van zijn gedachten belemmerden. Hij was laat, zei zijn vrouw, het eten stond al een tijd te wachten. Maar de oorzaak van haar verschrikte oogopslag was het feit dat zijn jas onder de schilfers en andere rommel zat. Hij kon daar slechts om glimlachen, wat hij echter niet deed. De enige passende reactie was zwijgen totdat de tijd rijp zou zijn om iets los te laten.

'Ik kom', zei hij. Ze hielp hem zijn jas uittrekken en borstelde het kledingstuk af. Hij zou vanavond al zijn papieren nog eens doornemen, zich nog dieper vastbijten in zijn verzet tegen de wereld.

Een griepaanval hield hem enige dagen binnen. Het was meer dan een aanval op zijn persoon – een poging om in hem de beweging te treffen waarvan hij de voornaamste vertegenwoordiger was. Regen en wind, die buiten te keer gingen, sterkten hem in zijn mening. De natuur zelf legde het erop toe dat hij geen gevolg kon geven aan Luuks opwekking naar het hoofdkwartier terug te keren. In zijn koortsige toestand zag hij de bunker dichtgestoven, ingestort of belegerd door drommen vijanden, geen menselijke wezens, maar figuren zonder duidelijke vorm. Ze hadden geen gezicht en toch straalden ze een verbeterheid uit die Koch deed knarsetanden, alsof hij moeite had hun agressie niet met een nog heviger agressie te beantwoorden. Hij dacht aan Luuk, de vriend van zijn jeugd, aan Van der Beek en Piet, de vertrouwelingen van latere jaren. Het scheelde niet veel of hij voelde zich door hen verraden. Maar dat gevoel was al te afschuwend, een gevolg van zijn door de koorts verzwakte weerstand. Niet zo verzwakt echter of hij zorgde ervoor dat zijn broek steeds op de stoel naast zijn hoofdeinde lag, zodat hij gemakkelijk kon controleren of de sleutel van zijn kamer nog in de broekzak was. Wat niet wegnam dat hij voortdurend gekweld werd door de vrees dat zijn vrouw de sleutel toch had weten te bemachtigen en nu in zijn kamer rondsnoefde. Ieder geluid was verdacht. Zelfs het gestommel van de werkster in de huiskamer, de claxon van een verre auto, alles, alles wat er door de atmosfeer dwaalde riep verdenking op.

Midden op de dag schrok hij wakker uit een korte slaap en herinnerde zich de knoop, het insigne, de eremedaille van de beweging. Ze had zijn jas gesierd toen hij de laatste keer was uitgegaan. Daarna had hij zich met kracht van die onzichtbare tegenstander ontdaan en bij zijn thuiskomst had zijn vrouw de jas afgeborsteld. Redenen te over om te vermoeden dat het ereteken verdwenen was. Hij moest zich gaan overtuigen en schoof een been buiten bed, toen het hoofd van Piet verscheen. Niet de hele man, alleen het gezicht, door en door betrouwbaar, een bron van rust en kracht. 'We waken', zei Piet, maar ook zonder die verzekering zou hij Koch daar al van hebben overtuigd. Koch sloot zijn ogen en zag achter Piet de scharen opdoemen die gereed stonden voor de verdediging van zijn zaak. Linies die de breedte van de hemel besloegen, zich in de diepte uitstrekten tot ver voorbij de horizon. Ze waren naar voorkomen even vaag als de vijandelijke legers die hij eerst had aanschouwd, maar in plaats van verwoede agressie straalden ze kalme onverzettelijkheid uit. In de zekerheid van de komende overwinning ging hij weer slapen.

Uren later werd hij wakker. Er viel een schemerig licht door de gordijnen. Ochtend- of avondschemer, dat was niet zo gauw te zien. Maar het feit dat zijn vrouw naast hem lag, bewees dat de dag op komst was. Ze lag niet vlak naast hem; toen hij ziek was geworden, had ze haar deel van de lits-jumeaux een eindje weggeschoven. Een nuttige maatregel, want nu kon hij zonder angst haar te storen zijn bed verlaten. Hij voelde zich nog wat slap in zijn benen en er gingen meer gedachten door hem heen dan hij kon bijhouden. Ze gingen niet met hem op de loop, hij liet ze om zo te zeggen aan hun lot over en concentreerde zich op de dingen die hij absoluut moest doen, nu, zonder uitstel. Naar zijn kamer gaan, con-

troleren of daar alles in orde was en dan naar het hoofdkwartier. Hij zou een briefje achterlaten om zijn vrouw gerust te stellen.

Met zijn kleren onder de arm ging hij de slaapkamer uit en begon zich in de keuken aan te kleden. Een vermoeiende bezigheid voor iemand die een paar dagen met koorts in bed had gelegen. Hij trok zijn overhemd achterstevoren aan en had een hele tijd nodig om te begrijpen waarom hij het niet kon dichtknopen. Inmiddels renden zijn gedachten voort, of eigenlijk waren het geen gedachten, maar een wemelende sneeuwbus van beelden en stemmen. Terwijl hij zijn broek aantrok, tastte hij in de zak ervan naar zijn kamersleutel. Hij kon hem niet vinden en pijnigde zich met de vraag waar hij het ding gelaten kon hebben. De vijanden sliepen niet, ze moesten zich van de sleutel meester hebben gemaakt. Hij hoorde hen, ze schuifelden onzichtbaar rond en op zeker ogenblik klopten ze aan de deur van zijn werkkamer. Hij stond stil. Het kloppen werd herhaald, een metaalachtig tikken als van een telegraafstoel. Morsescinen, tekens in een taal die hij niet verstond. In de gang gaan kijken kon hem natuurlijk zekerheid geven over de aanwezigheid of afwezigheid van indringers. Maar als het tikken nu eens van de binnenkant kwam, de vijand zich in zijn kamer had genesteld?

Hij werd moedig en deed een stap vooruit. Hij werd bang en riep Luuk aan. En toen deze niet antwoordde, Piet en Van der Beek. Ze zwegen. Eén ogenblik werd hij gefolterd door de gedachte dat hij voorgoed alleen stond. De pijn was te hevig, hij schudde haar van zich af en gooide de keukendeur open. De gang was leeg, maar aan het eind, in de open slaapkamerdeur, stond zijn vrouw. Haar aanblik maakte hem woedend. Ze had de kant van de tegenpartij gekozen, hem verraden.

den, de sleutel verdonkeremaand, en keek hem nu met een quasi-bezorgd gezicht aan. Zonder verder op haar te letten rende hij naar zijn werkkamer, tastte in allebei zijn broekzakken en pakte de sleutel. Het ding had in de rechterzak, in plaats van zoals anders in de linkerzak gezeten. Hij had geen tijd om zich af te vragen of dit een truc van de vijand was of dat hij zelf, door koorts verward, de sleutel verkeerd had opgeborgen. Er moest gehandeld worden, de toestand werd hoe langer hoe dringender.

Juist toen hij de sleutel wilde omdraaien, werd de deur opengeduwde, niet heftig, maar toch stevig genoeg om hem achterover te doen tuimelen. In zijn val greep hij zich vast aan een stoel. Het ding kantelde en sloeg op de grond met een klap die Koch in de oren klonk als het instorten van een muur. Zelf kwam hij onmiddellijk weer overeind. Een pijnlijke schouder kon hem niet beletten een stap in de richting van zijn vrouw te doen en haar toe te schreeuwen: 'Verraadster!' Ze keek hem zwijgend met grote ogen aan, alsof ze niet kon geloven wat ze zag. Haar zwijgen verhevigde zijn woede. De grote, wereldomvattende samenzwering was ook zijn huis binnengedrongen, had zijn vrouw overvallen en haar tegen hem in het harnas gejaagd. Ze klaagde hem aan zonder een woord te zeggen, maar van het hoofd tot de voeten een verwijt.

Hij wankelde, het was alsof hij de koorts in zijn lichaam voelde stijgen, een vanuit zijn benen omhoogsnellende hitte. Maar toen zijn vrouw haastig kwam toelopen en een stap over de drempel van zijn kamer wilde doen, kreeg zijn wil om haar buiten te houden de overhand. Zijn kracht groeide tot in het onmetelijke, de legerscharen die hem naar de overwinning moesten leiden, schenen zich in hem te hebben samgetrokken, Van der Beek, Piet, Luuk staken hun armen naar

hem uit, hij voelde hun energie in zijn lichaam stromen, ze waren nog slechts één geheel, een harde kern, waaromheen de wereld cirkelde, sneller, steeds sneller, een malend heeal. Het begon te gloeien, er spatte vuur af dat op hem neerregende, van alle kanten zijn lichaam binnendrong. Zijn woedende afweergebaren hielpen niet, hij verwarde zich erin, wist niet meer binnen van buiten te onderscheiden, begreep alleen nog maar dat hij vechten moest, het vuur uittrappen, de wereld . . .

De onderwijzer Koch - meester op een dorps-
school - is bezeten van zijn plan een ondergronds
verkeersnet op te bouwen. Op spannende
wijze beschrijft Maurits Mok hoe de leraar
bij de uitwerking van zijn plannen vereenzaamt,
een psychische verandering ondergaat en
ten slotte - geobsedeerd door zijn schimmige
gedachtenwereld - volledig krankzinnig wordt.

Maurits Mok is voornamelijk bekend als dichter.
Na het verschijnen van de verhalenbundel
Het feest van Hercules (1977) schreef Maud Cossaar
o.a.: 'Wij volgen door negen verhalen heen
een schrijver op de voet, die zich van dichter tot
ras-verteller ontwikkelde, een verteltrant hanterend,
geschraagd door dichterschap. Ik wacht gespannen
wat er verder uit zijn hand komt, een bevlogen
schrijvershand.'